

KOLUMNA

Dr. Martin Premk
**Vrednote
Osvobodilne fronte**

STRAN 3

KOLUMNA

Jože Poglajen
**Ponarejevalci
kaosa**

STRAN 5

DRUGI POGLED

Dr. Andrej Stopar
**Središče
sveta**

STRAN 16

UVODNIK

Osvobodilna fronta – hrbtenica narodnoosvobodilnega boja

Marijan Križman
predsednik ZZB NOB Slovenije

Včasih je treba pogledati nazaj, če hočeš videti naprej. V ZZB za vrednote NOB Slovenije smo znova potrdili, da so bili vloga in pomen Osvobodilne fronte, njene temeljne vrednote in partizansko osvobodilno gibanje temelj našega delovanja, vodilo in navdih za naše delovanje tudi v sedanjih mednarodnih razmerah ter tudi eden osrednjih zgodovinskih in moralnih temeljev samostojne Republike Slovenije. Znova poudarjamo, da je bila Osvobodilna fronta kot edinstvena pluralistična narodna in osvobodilna organizacija zaradi svoje širine in množičnosti hrbtenica narodnoosvobodilnega in socialnega gibanja za pravičnejšo družbo in nosilka ljudske oblasti slovenskega naroda. Ponosni vedno znova potrjujemo, da se je slovenski narod z delovanjem Osvobodilne fronte in partizanskim bojem uvrstil med narode, ki imajo neizbrisno in častno mesto v veliki zavezniški koaliciji zmagovitega boja zoper fašizem in nacizem med drugo svetovno vojno.

Stranke in gibanja v Osvobodilni fronti je gnala k uporabi želja po vrnitvi odvzete svobode, obrambi lastnih ognjišč in fizičnem preživetju narodne skupnosti. Z istim motivom so se Osvobodilni fronti in partizanskim enotam pridruževali posamezniki. Za svobodo in domovino so zastavili in številni tudi darovali svoje življenje. Njihovo poročilo je močno in trajno. Nanj opozarjajo številni pomniki, zgodovinske knjige, filmi in muzeji. Še naprej si bomo prizadevali, da se sporočilo domoljubja s spomeniki, komemoracijami in proslavami ohranja za naslednje rodove. Sprevrženo je prikazovanje kolaboracije v domobranskih in belogardističnih vrstah kot domoljubno dejanje. Če so preprosti udeleženci kolaboracije v to verjeli na podlagi prepričevanja svojih vodij, je danes povsem jasno, da so bili zavedeni. Njihovo odločitev lahko razumemo in obžalujemo, še posebej če so jo plačali s svojim življenjem, ne moremo pa je prikazovati kot domoljubje. Zaradi angažiranja uradne cerkve na strani okupacijskih sil so se kolaborantske enote borile za vero, a proti svobodi naroda. S tem so med slovenskim prebivalstvom povzročile mnogo nepotrebnih žrtev. Njihovi današnji nasledniki bi se namesto opravičevanja kolaboracije morali za te žrtve pokesati in opravičiti slovenskemu narodu.

Ogromne človeške žrtve v drugi svetovni vojni, ki jih je bilo dokaj veliko tudi med Slovenci, so vodile k spoznanju tako poražencev kot zmagovalcev, da se kaj takega ne sme več ponoviti in da je treba medsebojna nesoglasja med narodi in državami odpravljati po mirni poti. Tako je miroljubno reševanje sporov postalo ena od vrednot, zapisanih v resoluciji Združenih narodov, sprejeti leta 1946. Hkrati je ta resolucija pozvala narode in države sveta k medsebojni strpnosti in sobivanju različnih kultur, različnih vrednotnih sistemov in političnih ureditev. Žal se te zaveze niso dolgo držale in se je vse manj držijo prav velesile, ki so se takrat postavile v vlogo poroka svetovnega miru. Njihovo medsebojno tekmovanje za svetovno prevlado in bolj ali manj nasilno vsiljevanje lastne kulture in politične ureditve drugim največkrat potekata na plečih in s krvjo manjših narodov in držav.

Resno opozorilo bi se moralo slišati iz slovenske vlade, ko so najvišji italijanski predstavniki oblasti ob fojbi v Bazovici obsojali partizane kot morilce italijanskega naroda ter pozivali k odvzemu državniškega priznanja Josipu Brozu - Titu, ki mu ga je leta 1969 podelil takratni predsednik Italije Giuseppe Saragat. Odločno smo ukrepali v Zvezi združenj borcev za vrednote NOB Slovenije in s pismom Dve plati 10. februarja pozvali odgovorne, naj se oglasijo in odzovejo na laži, izrečene v Bazovici. Dejstvo, da Josipu Brozu - Titu niso odvzeli odlikovanja, ni zasluga naših politikov, temveč senatorke italijanske republike in zamejske Slovenke Tatjane Rojc. Tako se branijo domovina in vrednote narodnoosvobodilnega boja.

In pravo vprašanje, ki bi ga morali naši najvišji predstavniki postaviti svojim italijanskim kolegom, je: »Oprostite, zakaj že so zavezniške sile po zmagi v drugi svetovni vojni od Italije zahtevale, da sklene mirovno pogodbo?«

Nekateri nas skušajo prepričati, da so vrednote narodnoosvobodilnega boja in Osvobodilne fronte preživele, da so ideološki konstrukti. Tem in takim naj znova sporočimo, da so v veliki zmoti. Zveza borcev jih bo kot naslednica Osvobodilne fronte v novih razmerah ohranjala in se še naprej kot v prejšnjih desetletjih dejavno zavzemala za njihovo udeležanje z aktualnim pomenom v sedanjih razmerah. Vrednote narodnoosvobodilnega boja so v svojem bistvu občečloveške moralne in humanistične, mednarodnopravno potrjene in utemeljene. To je lahko naš skupni medgeneracijski branik pred vsem nehumanim, nečloveškim, tudi neofašističnim, rasističnim in ksenofobnim ravnanjem, pa če se

VEČ NA STRANI 2

AKTUALNO **Nenapovedani napad štirih vojsk**

Poraz Kraljevine Jugoslavije aprila 1941

Dr. Damijan Guštin

V kratki dvanajstdnevni vojni, kolikor je minilo med nenapovedanim napadom štirih vojsk trojnega pakta 6. aprila 1941 in brezpogojno vdačo jugoslovanske vojske 18. aprila, se je odločila usoda tako imenovane prve Jugoslavije. Vojska pa tudi druge državne institucije napadalkam niso bile kos. Premočni nasprotniki, zlasti nemška vojska, ki je nosila pglavitno breme vojaške operacije, so jo z napadom iz več smeri hitro onesposobili za uspešno obrambo. Ni ji preostalo drugega kakor kapitulacija.

Kako se je zgodila vojna državi in njenemu vodstvu, ki si je predvsem prizadevalo, da je v vojno, ki je potekala že poldrugo leto, ne bi vključili? Da se to ne bi zgodilo, je bilo ob različnih pogledih vodstva, nihanju med Veliko Britanijo in osnimi silami, velikih pritiskih obeh strani ter naklonjenosti dela njenega političnega razreda do nemškega tabora pripravljeno storiti marsikaj – končno tudi vključi-

Napad na Beograd 6. aprila 1941

ti se v osni tabor, ko se je nemški pritisk povečal.

Nacistična Nemčija se je od jeseni 1940 že resno pripravljala na preobrat v vojni, ki jo je bojevala v Evropi – napad na Sovjetsko zvezo, čeprav je bila s Sovjetsko zvezo že leto povezana v paktu o prijateljstvu in nenapadanju. Da bi

operacijo, ki ji je vodstvo določilo začetek 15. maja 1941, laže izvedla, je bilo s strateškega vidika nujno obvladovanje jugovzhodnega dela Evrope. Nemška diplomacija je tako dobila nalogo, da pridobi v trojni pakt vse države jugovzhod-

NADALJEVANJE NA STRANI 2

DOGODKI **4. in 5. aprila 2024**

Obisk SUBNOR Srbije pri ZZB NOB Slovenije

Na obisku pri ZZB NOB Slovenije sta bila predsednik SUBNOR Srbije, generalmajor **Vidosav Kovačević**, in član predsedstva SUBNOR Srbije **Zoran Jakovljević**. Šlo je za prvi uradni in delovni obisk srbske borčevske organizacije pri ZZB NOB Slovenije v tem mandatu. Gosta iz Srbije je sprejel predsednik **Marijan Križman** s sodelavci.

Tema pogovorov je bila krepitev medsebojnega sodelovanja, niso pa se mogli izogniti niti mednarodnemu položaju v Evropi in svetu, še posebej vojni v Ukrajini in na

NADALJEVANJE NA STRANI 2

Udeleženci pogovorov na sedežu ZZB NOB Slovenije

NADALJEVANJE S STRANI 1

Osvobodilna fronta – hrbtnica narodnoosvobodilnega boja

to še tako skuša prikrivati. Skupni imenovalec teh vrednot pa je, kot je dejal pokojni častni predsednik ZZB Janez Stanovnik, najvišja vrednota – to je resnica. Naša zavezanost njej in njeni obrambi in širjenju ostaja naše skupno vodilo za delovanje tudi v prihodnje.

Zato bomo dejavno sodelovali v bilateralnih in multilateralnih dejavnostih za krepitev (mednarodne) platforme in koalicije protifašizma, za upiranje zgodovinskemu revizionizmu, potvarjanju zgodovine in njene zlorabe za kakršne koli posamične, delne politične in druge interese in cilje ter se upirali vsem različnim novodobnim pojavnim oblikam »fašistične politične kulture«, oblastnega nasilja in terorizma ter novodobnega imperializma (neoliberalnega kapitalizma). Skratka, smo za dejavno upiranje vsem oblikam rasizma, diskriminacije in uporabe sile in nasilja!

Iskrene čestitke ob dnevu OF!

NADALJEVANJE S STRANI 1

Obisk SUBNOR Srbije pri ZZB NOB Slovenije

Blížnjem vzhodu. Predsednik Križman je gosta med drugim seznanil s pripravami na majsko srečanje na Poljani, kjer se je pred 79 leti druga svetovna vojna končala tudi v Sloveniji. Na prireditvi naj bi se zbrali predstavniki vseh borčevskih organizacij iz nekdanjih jugoslovanskih republik kot tudi predstavniki Zveze koroških partizanov in ANPI iz Italije.

Predsednika obeh borčevskih organizacij sta poudarila pomen krepitve stikov med organizacijama kot tudi obiskov posameznikov in skupin na najrazličnejših prireditvah, ki ohranjajo spomin na narodnoosvobodilni boj in zmagovito zavezniško koalicijo. **Danijel Siter**, raziskovalec in avtor knjige Rogaška Slatina pod kljukastim križem, je predstavil idejni osnutek projekta: nacistični pregon Slovencev v Srbijo in srbsko solidarnost s slovenskimi izgnanci, ko naj bi konec tega leta pripravili razstavo na to temo. Udeleženci pogovorov so se strinjali, da so ohranjanje spomina na skupni zmagoviti narodnoosvobodilni boj za svobodo v drugi svetovni vojni, upiranje

NADALJEVANJE S STRANI 1

Poraz Kraljevine Jugoslavije aprila 1941

dne Evrope. Slovaška, Madžarska in Romunija so pristopile v novembru 1940, Bolgarija je odločitev o pristopu sprejela 1. marca 1941. Tako je bila Kraljevina Jugoslavija geopolitično obkoljena z državami članicami trojnega pakta razen Grčije, ki je bila že v vojni z Italijo. Odločitev o pristopu v trojni pakt je bila tako izsiljena, a je Jugoslavija dobila zagotovila o ozemeljski integriteti, niti ji ne bi bilo treba dopuščati prehoda vojsk sopodpisnic. 25. marca so na Dunaju podpisali pogodbo o pristopu. To je bil sprožilnik, ki je razprl notranje nezadovoljstvo s politiko približevanja osi Rim–Berlin. Demonstrirali so nacionalisti, komunisti in levi politični tabor, študenti. Del politike in vojske se je ob spodbujanju britanske tajne službe odločil, da prevzame oblast. Vojaški puč generala Simovića zgodaj zjutraj 27. marca je bil nekrvav, po naslednjih nejasen. Novi predsednik vlade je v vlado uspel pridobiti dotedanje slovenske, bosanske in hrvaške ministre, ki jih je dodal novi srbski garnituri. Ratifikacijo podpisanega pristopa

je odložil in podpisal že prej sklenjeni sporazum o nenapadanju s Sovjetsko zvezo.

Nemčija je ob besnenju vodje Hitlerja takoj izbrala pot intervencije. V nekaj dneh so zbrali vojaške sile, vojaško operacijo povezali z že načrtovanim napadom na Grčijo, ki se je nadvse uspešno branila pred italijanskim napadom, pridobili za vojaško sodelovanje osne zavezniške države Italijo, Madžarsko, Romunijo in Bolgarijo.

6. aprila se je vojaški stroj premaknil sočasno z bombardiranjem nebranjene Beograda. Odločilna za poraz jugoslovanske vojske, ki je rezerviste mobilizirala šele od 3. aprila, sta bila prodor iz Bolgarije, s katerim je nemška vojska obvladala moravsko-vargarsko smer, si odprla pot v Solun in preprečila možnost pomoči Velike Britanije, in istočasen prodor nemške II. armade v smeri Gradec–Maribor–Zagreb, s čimer je onesposobila jugoslovanske obrambne postavitve v Dravski in Savski banovini. 11. aprila sta v operacijo vstopili tudi italijanska in bolgarska vojska, nemška je

prodrla v Beograd in Sarajevo. Po prodoru nemških enot proti Sarajevu in zasedbi Beograda pa je jugoslovanski generalštab predlagal premirje, saj je ocenil, da možnosti za uspešno obrambo ni več. Toda sile osi so vztrajale pri brezpogojni vdaji. 17. aprila 1941 sta kapitulacija po pooblastilu podpisala 27. marca odstavljeni jugoslovanski zunanji minister Aleksandar Cincar-Marković in general Radivoje Janković. Državno vodstvo s kraljem Petrom II. na čelu je že prej zapustilo ozemlje kraljevine; z letali se je umaknilo v Grčijo, ki se je še branila nemškega in italijanskega napada. 18. aprila je bilo bojev konec, v vojno ujetništvo je prišlo med 380.000 in 470.000 vojakov in oficirjev, še vsaj toliko jih je med razpadom vojske zapustilo enote in so uspeli priti domov.

Boji še niso bili končani, ko se je začela delitev plena, ki jo je določala nemška stran. Izhajala je iz sklepa, da v osrednjem delu Jugoslavije dopusti »neodvisno« hrvaško državo, Jugoslavijo razglasi za uničeno državo, vsaka od sodelu-

jočih držav napadalk pa je dobila tisto, kar je bilo v njenem interesu, potem ko so Nemci zadovoljili svoje.

Hiter poraz Jugoslavije in njeno uničenje kot države ter razdelitev na vsaj 11 okupacijskih enot so v marsičem določili tudi njeno krvavo usodo v nadaljevanju svetovnega spopada, začeni z velikim razočaranjem državljanov nad dotedanjo vodilno elito in vojsko, nacionalističnim in rasno motiviranim grozovitim nasiljem v Neodvisni državi Hrvaški, nastankom dveh odporiških gibanj in medsebojnim spopadom med njima, štiriletnim oboroženim odporom narodnoosvobodilnega gibanja, ki je preraslo v politično in vojaško podstat obnovljene jugoslovanske države, krvavim protiodporiškim delovanjem ter kolaboracijo različnih izhodišč. Jugoslavija je bila najbrž edina država, ki je bila članica obeh vojaško-političnih zvez, trojnega pakta in Združenih narodov, ki sta se do septembra 1945 zagrizeno bojevala za zmago v za usodo sveta odločilni vojni.

srbskega prebivalstva slovenskim pregnancem že v začetku okupacije, številnih borcev in herojev, ki so se skupaj borili v Srbiji in Sloveniji, do zaključnih bojev maja leta 1945 na Koroškem, so oboji poudarili na pogovorih.

S predstavniki slovenskih članic v svetovni veteranski organizaciji je beseda tekla o pripravah na jensko srečanje, koordinator slovenskih članic **Andrej Kocbek** pa je govoril tudi o trenutnem stanju v svetovni veteranski organizaciji.

Predstavnika SUBNOR Srbije in delegacija ZZB NOB Slovenije so bili tudi na sprejemu pri ministru za obrambo **Marjanu Šarcu**. Ministra sta predsednika informirala o sodelovanju obeh organizacij. Ob tem je minister Šarec poudaril zgodovinsko vlogo in pomen narodnoosvobodilnega boja slovenskega naroda kot pomembnega temelja naše osamosvojitve in kot dela naše skupne zgodovine, skupnega boja proti fašizmu in nacizmu med drugo svetovno vojno. Spomnil je tudi na nevarnost desnega populizma

Obisk pri kočevski borčevski organizaciji

vsakršnim oblikam sprevačanja zgodovine, zgodovinskemu revizionizmu in manipulacijam z zgodovinskimi dejstvi za posamezne današnje politične cilje in interese ter aktivno razgaljanje novodobnih pojavnih oblik fašizma osnova delovanja obeh organizacij. Mnogo je konkretnih dejstev, ki jih moramo ohranjati kot skupni zgodovinski spomin, od solidarnosti do pomoči

Srečanje na ministrstvu za obrambo Republike Slovenije

pred zadnjimi volitvami v Republiki Sloveniji in na zmago demokratične levoliberalne koalicije.

Ob koncu obiska v Sloveniji sta delegaciji obiskali še občino Kočevje, kjer so jih sprejeli podžupan **Andrej Mladenovič** in predsednik kočevskega borčevskega združenja **Dušan Zamida** s sodelavci. Ob tej priložnosti so gostitelji predstavili delovanje združenja in še posebej veliko skrb za spomenike in

spominska obeležja, pod vodstvom Ivana Kordiša iz Pokrajinskega muzeja Kočevje pa so si ogledali tudi Šeškov dom, izjemno pomemben spomenik slovenske državnosti, kjer je od 1. do 3. oktobra 1943 potekalo zasedanje zbora odposlancev slovenskega naroda, ki je bilo prvo neposredno izvoljeno predstavništvo okupiranega naroda v Evropi med drugo svetovno vojno.

S. B.

AKTUALNO Črnomelj 1944

Vzpostavljena slovenska državna oblast

Dr. Zdenko Čepič

V drugi svetovni vojni je jugoslovansko osvobodilno gibanje, ki se je prvenstveno borilo proti okupatorjem za osvoboditev države, oblikovalo novo jugoslovansko državo, ki je bila organizirana na federativni osnovi, kar je pomenilo spremembo v razumevanju narodov, ki so sestavljali to državo. To je bil bistven izraz revolucije, ki jo je med drugo svetovno vojno izvedlo jugoslovansko osvobodilno gibanje. Slovensko osvobodilno gibanje, ki je bilo del jugoslovanskega, pa je na osnovi pravice do samoodločbe naroda vzpostavilo slovensko državnost v pravem pomenu tega izraza. Prvič v sodobni zgodovini je

bila namreč ustanovljena slovenska država, kajti zgodnjeresrednjevska država Karantanija, ki jo (tudi nekritično) štejemo za prvo slovensko državno tvorbo, ni imela značilnosti moderne države oziroma državnosti. Ta nova država je imela vse atribute državnosti, torej ozemlje, prebivalstvo in suvereno oblast, ki jo je prebivalstvo sprejemalo in podpiralo.

Pri oblikovanju slovenske državnosti – nastanku Slovenije kot države, politične tvorbe – je pomembno vlogo imelo tako imenovano črnomaljsko zasedanje Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora (SNOO) kot slovenskega predstavniškega, zakonodajnega parlamenta, ki je bil izvoljen na začetku okto-

bra 1943 na zasedanju odposlancev slovenskega naroda v Kočevju. Po zasedanju Avnoja (Protifašističnega sveta ljudske osvoboditve Jugoslavije) konec novembra 1943 v Jajcu v Bosni, ko se je ta politični organ osvobodilnih gibanj iz vseh delov in vseh narodov Jugoslavije razglasil za oblastni organ in sprejel sklep o oblikovanju jugoslovanske države na federativni osnovi, so predstavniški organi vseh jugoslovanskih narodov (razen srbskega, ki za to takrat ni imel pogojev in se je sestel šele po osvoboditvi Srbije jeseni 1944) na zasedanjih le-teh sprejemali sklepe Avnoja, med njimi zlasti sklep o federativni organizaciji jugoslovanske države.

Slovenski narodnoosvobodilni

odbor se je 19. in 20. februarja 1944 sestel v Črnomlju. Na tem zasedanju se je iz odbora preimenoval v svet in se je tako po imenu izenačil z Avnojem. Ker so vanj vključili tudi predstavnike Primorske, Štajerske, Gorenjske in Koroške, se je povečal za šestdeset članov, s 120 na 180, in postal predstavniški organ celotne Slovenije. Osnovni namen zasedanja SNOO/SNOS je bil potrditev dela slovenske delegacije na zasedanju Avnoja in s tem potrditev sklepov Avnoja in vstopa Slovenije kot države v okvir federativne jugoslovanske države. Obnovitev Jugoslavije je bila namen tako jugoslovanskega osvobodilnega gibanja kot tudi takrat še uradnih in priznanih nosilcev oblasti jugoslo-

vanske države, ki jo je predstavljala njena vlada (v begunstvu). Njeno obnovo so podpirali tudi zavezniki, ki jih načeloma ni motil sklep o oblikovanju jugoslovanske države na federativni osnovi.

Črnomaljsko zasedanje SNOO/SNOS je oblikovalo slovensko državo in njeno oblast. SNOS je postal formalni in vsebinski vrhovni organ slovenske državne oblasti, zakonodajni organ s svojim poslovníkom, zakonodajnim odborom in je lahko izdajal pravne norme ustavne narave. Ena od njih je Izjava o pravicah in dolžnostih slovenskega ljudstva, v kateri se je slovensko narodnoosvobodilno gibanje opredelilo za »sestavni del enako demokratičnega in

■ DOGODKI *Ustanovitev društva*

Kulturno-zgodovinsko društvo Franc Rozman - Stane

V za vedno partizanski Beli krajini je bilo februarja letos ustanovljeno Kulturno-zgodovinsko društvo Franc Rozman - Stane. Partizanski poveljnik, ki se je za vedno zapisal v našo zgodovino in čigar tragična usoda je tudi za vedno povezana z Belo krajino, je dal ime društvu, katerega pglavitna naloga bo ohranjati spomin na delovanje slovenskih partizanov med drugo svetovno vojno. Društvo bo zgodovinsko in kulturno dediščino partizanov predstavljalo ljudem in prenašalo na mlajše generacije s pripravo prireditev, proslav, izobraževanj in drugih dogodkov. S Spominsko partizansko enoto Franc Rozman - Stane se bo tudi udeleževalo proslav doma in v tujini. Posebna pozornost bo namenjena ohranjanju spomina na lik in delo tega narodnega heroja, legendarnega poveljnika partizanske vojske. KZD Franc Rozman - Stane ima željo delovati po vsej Sloveniji in v

tujini ter z vsakim posameznikom in posameznico, ki ceni in spoštuje partizanski boj ter želi ohranjati spomin na to junaško obdobje našega naroda. V okviru društva bo delovalo več sekcij, ki bodo pokrivalo svoja področja in območja. Kulturno-zgodovinsko društvo Franc Rozman - Stane že deluje ter

že pripravlja razne prireditve in sodeluje na njih. Za predsednika je bil izvoljen **dr. Martin Premk**. Društvo želi svoje delovanje še širiti in vabi nove člane v svoje vrste. Več o delovanju pa si lahko ogledate in izveste na straneh društva na njegovem profilu na Facebooku. **M. P., foto: Ladislav Zupančič**

■ DOGODKI *Monošter*

Spomin na padlega partizana

Na prvi spomladanski dan leta 1945 je v Sakalovcih v Porabju pod strelom madžarskih orožnikov padel za domovino Alojz Škrjanc - Mirko. Bil je drugi komandir Prekmurske partizanske čete, ker je bil prvi komandir Filip Korošec - Bor v začetku marca 1945 hudo ranjen. Njemu v spomin smo se 23. marca zbrali na pokopališču v Monoštru. Na njegovem grobu smo ob prisotnosti praporščakov iz Murske Sobote in Tišine ter z gosti, generalno konzulko Republike Slo-

venije v Monoštru Dubravko Šekoranja, Andreo Kovacs, predsednico Zveze Slovencev na Madžarskem, Manjo Konkolič, generalno sekretarico ZZB NOB Slovenije, predstavnikoma Antifašistične zveze Madžarske iz Szombathelya (Monošter), položili cvetje in prižgali svečo. Olja, Mirna in učenki Osnovne šole Tišina so prebrale izbor pesmi, ki jih je pripravila Andreja Emri. Jože Vidič, predsednik ZB NOB Lendava, je v čustvenem govoru poudaril, da

je daleč od rodne zemlje moralo za svobodo ugasiti mlado življenje. Prav tako je poudaril nesmisel in vse trpljenje, ki ga prinašajo vojne. Opomnil je, da se za svobodo moramo boriti, ne smemo je imeti za samoumevno in spodbuditi moramo mlade, naj ne pozabijo zgodovine. Monošter z okolico je bil skozi vso zgodovino pomembno strateško območje in tako je v začetku avgusta 1664 v tem kraju potekala znamenita monoštrska bitka, bitka za obrambo Dunaja pred Turki. Skoraj na istem območju je ob koncu druge svetovne vojne ob prodiranju proti Dunaju padlo v boju z Nemci okrog 400 vojakov in oficirjev sovjetske Rdeče armade. Pred spomenik, ki je na istem pokopališču, smo položili cvetje. Poklonili smo se tudi nedavno umrlemu Jožetu Hirnoku, prvemu predsedniku Zveze Slovencev na Madžarskem, ki nam je pomagal, da so vezi med Slovenci z obeh strani meje ostale trdne in prijateljske. **M.K., foto: Lado Klar**

Slovesnost v spomin na padlega partizana

človečanskega jugoslovanskega narodnoosvobodilnega gibanja», ki se bori za človekovo in narodovo svobodo in za pravice slovenskega ljudstva, »za zakonitost, enakopravnost ne glede na spol, narodnost in raso, svobodo vesti, besede, tiska, zborovanja in združevanja, nedotakljivost osebnosti in stanovanja, pravico do dela, oddiha in starostne oskrbe«. To je vse tisto, kar se danes šteje med osnovne človekove pravice in med državljske in politične pravice. SNOS je sprejel tudi sklep o pravicah slovenskega naroda do postavitve lastne vlade. Te sicer takrat ni uveljavil, ker vojne razmere niso omogočale, da bi vlada lahko uspešno delovala na celotnem ozem-

lju Slovenije; funkcijo izvršilne oblasti je tako do imenovanja vlade – to se je zgodilo 5. maja 1945 v Ajdovščini – opravljalo Predsedstvo SNOS. Na zasedanju v Črnomlju sta bili ustanovljeni tudi komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njegovih pomagačev ter verska komisija, naloga katere je bila, »da se zavaruje nemoteno bogočastje in da bi se brez težav uredili odnosi med slovensko narodno/ljudsko oblastjo in cerkvijo«. SNOS je z namenom, »da pospešuje in izgradi demokracijo na vseh področjih javnega življenja«, z odlokom ukinil Varnostno obveščevalno službo. Posegel je tudi na področje financ in izdal odloka o izdaji plačilnega bona in o narodnem davku »s

splošno davčno obveznostjo na dohodke vsake vrste in na imovino, ki prinaša koristi«. Sprejel je še nekaj odlokov gospodarskega značaja, kot je bil tudi odlok o zaščiti gozdov na slovenskem ozemlju. Zasedanje SNOS v Črnomlju je tako na mnogih področjih življenja vzpostavilo slovensko državno oblast. Slovenska državnost se je nato začela vsebinsko izpopolnjevati in je bila s koncem vojne, z imenovanjem Narodne vlade Slovenije, izpolnjena. Slovenija je tako bila država. Prispevek črnomaljskega zasedanja je bil pri tem bistven. Postavljeni so bili temelji za samostojno in neodvisno slovensko državo, ki je nastala sedeminštirideset let pozneje, junija 1991.

KOLUMNA

Dr. Martin Premk

Vrednote Osvobodilne fronte

O b triinosemdesetletnici Osvobodilne fronte se je morda treba spet spomniti četrte od sedmih temeljnih točk te organizacije: »Z osvobodilno akcijo in aktivizacijo slovenskih množic OF preoblikuje slovenski narodni značaj. Slovenske ljudske množice, ki se borijo za svoje narodne in človeške pravice, ustvarjajo nov lik aktivnega slovenstva.«

Temeljne točke Osvobodilne fronte so bile sprejete novembra leta 1941, ko se je že nakazovalo, da bo boj za osvoboditev in združitev Slovencev težak in dolg, vendar neizbežen, če želimo obstati. A ker je bila Osvobodilna fronta več kot le upor proti okupatorjem, ki so nas obsodili na

smrt, je sredi za Slovence najbolj usodnih časov zmogla govoriti tudi o preoblikovanju slovenskega narodnega značaja. Vodstvo Osvobodilne fronte je imelo takrat v mislih predvsem značaj »naroda hlapcev«, ki je po stoletjih nadvlade tuje gospode bil pripravljen »upogniti hrbet« vsakemu gospodarju, tudi če ga je ta tepel z bičem. Žal tudi slovenska lastna »gospoda« do druge svetovne vojne

bimo, med narodnoosvobodilnim bojem je šlo tudi za pravice in enakopravnost žensk. Pomembne so postale vrednote, kot so svoboda, tovarištvo, enakopravnost, pogum, poštenost in domoljubje.

V usodnem času vojne so se pod Osvobodilno fronto zbrali vsi, ki so jih vodile plemenite vrednote. Slovencem je dajala samozavest, ponos in pogum, da so se borili za svojo svobodo, svojo domovino, svoje pravice, za pošteno in značajno politiko. To je vse bolj potrebno tudi danes, tega bi se morali spet zavesti vsi Slovenci in Slovenke. Tudi danes se je tako kot vedno treba boriti za svobodo in svoje pravice, saj je vedno nekdo doma in v svetu, ki nam hoče vzeti pravice in vrednote. Ne glede na to, kdo je na oblasti, kakšna je oblast, bi morali ljudje

Temeljne točke Osvobodilne fronte so bile sprejete novembra leta 1941, ko se je že nakazovalo, da bo boj za osvoboditev in združitev Slovencev težak in dolg, vendar neizbežen, če želimo obstati.

vedno dvigniti svoj glas, ko gre za svobodo in predvsem za mir. To je morda še bolj pomembno zdaj, ko v naši ne tako daljni okolici spet divjajo vojne in se nihče od svetovnih politikov ne trudi prav zelo, da bi jih končal – če pa se že kaj trudijo, se le zato, ker se javno mnenje tako zelo obrne proti njim, da se počutijo ogrožene. Zato se je treba tudi danes boriti za vse vrednote, za katere so se borili naši predniki in ki jih je najbolj zastopala prav Osvobodilna fronta. Predvsem pa se je danes treba boriti za resnico, tako za resnico o naši zgodovini kakor za resnico o dogajanju v svetu.

Tako kot že mnogokrat v zgodovini tudi zdaj živimo v času, ko nam najmočnejši oblastniki veliko resnic zamolčijo. Kot je nekoč povedal George Orwell: »V času splošne prevare je govoriti resnico revolucionarno dejanje.« Na lažeh se gradi sovraštvo in na lažeh se začene spori in vojne – resnica pa je nato potrebna za pravična dogovarjanja, za mir in sožitje. Zato se je poleg vseh vrednot, za katere se je borila Osvobodilna fronta in za katere se je treba boriti še danes, treba boriti tudi za resnico. Ustvarimo nov lik slovenstva s stalnim bojem za človekove in narodove pravice, kot je bil to cilj Osvobodilne fronte.

DOGODKI Anton Debevec

Partizan in gospodarstvenik

Združenje borcev za vrednote NOB Vrhnika in Cankarjeva knjižnica sta 19. februarja v Grabeljskovi dvorani pripravila prireditev, posvečeno spominu na legendarnega direktorja IUV Vrhnika Antona Debevca. Zbrane je nagovoril predsednik ZB za vrednote NOB Vrhnika Miran Štupica, partizansko delovanje Antona Debevca pa sta na podlagi spominov, družinskega arhiva in drugih virov predstavila njegova nečakinja Maja Polak in sin Zvone Debevec.

Anton Debevec se je rodil 22. avgusta 1923 v Ivanjem selu, umrl pa je 16. oktobra 2002 na Vrhniki. Leta 1941 je v Ljubljani končal trgovsko akademijo. 12. marca 1942 je odšel v partizane in ustanovil Rakovško četo. Prvi ognjeni krst je doživel že maja 1942, ko je po italijanskih podatkih padlo in bilo ranjenih 50 njihovih vojakov. Najtežjo preizkušnjo pa je doživel malo pozneje, ko je med večmesečno roško ofenzivo okoli 80.000 italijanskih vojakov s pomočjo domačih izdajalcev skušalo uničiti partizansko gibanje. Teror je tedaj okupator izvajal tudi nad civilnim prebivalstvom s požigom vasi, streljanjem talcev in pošiljanjem ljudi v taborišča in smrti. Po kapitulaciji Italije in tečaju v Kočevskem rogu sta Anton Debevec in Jože Smole odšla na delo na Tolminsko, Bovško, Kras in v Vipavsko dolino. Avgusta 1944 je Anton Debevec odšel v Zahodnoprimorsko okrožje, kjer je kot sekretar partijskega komiteja pričakal osvoboditev. Prepotoval je vso Beneško Slovenijo in Rezijo. Bil je nosilec partizanske spomenice 1941.

Po vojni ga je Stane Kavčič, v šestdesetih letih predsednik slo-

Zbrani na predstavitvi o delu in življenju partizana in gospodarstvenika Antona Debevca

venske vlade, določil za inštruktorja Pokrajinskega komiteja SKOJ v ribniškem, kočevskem in notranjskem okrožju. Po službeni dolžnosti je kot uslužbenec Tajništva notranjih zadev leta 1951 pripravil analizo zaslišanj in obsodb v dachavskih procesih, na katerih so nekdanjim taboriščnikom sodili zaradi domnevnega sodelovanja z gestapom. Zaradi kritične analize dachavskih procesov (ugotovil je izsiljena priznanja, uporabo ponarejenih dokumentov idr.) je bil leta 1952 pred vojaškim sodiščem v Ljubljani obsojen na trinaestletno zaporno kazen, a je bil po dveh letih izpuščen in uradno pomiloščen leta 1980. Pozneje si je prizadeval za razjasnitev teh procesov oziroma razkritje resnice o njih. Pisatelj Igor Torkar (Boris Fakin), ki je preživel Dachau in procese, mu je v knjigo Deseti bratje napisal posvetilo: »Pokončnemu poštenjaku, ki si je upal že 1951. leta zapisati, da so žrtve dachavskih procesov nedolžne!« V knjigi Umiranje na obroke je Igor Torkar leta 1984

javno razkril dotedanjo tabu temo insceniranih dachavskih procesov.

Od leta 1954 je Debevec opravljal različna dela v zunanji trgovini. Leta 1962 je na prigovarjanje znancev postal direktor Industrije usnja Vrhnika. Vodil jo je 37 let. Pod njegovim vodstvom je postala ena največjih usnjarn na svetu z več kot 3000 zaposlenimi. Leta 1999 se je upokojil. Bil je poslanec v slovenski skupščini. Leta 1972 je prejel Kraigherjevo nagrado za izjemne dosežke v organizaciji in vodenju Industrije usnja Vrhnika, ki je bila tedaj po obsegu že šesti slovenski izvoznik na zahodne trge. Deloval je kot športnik, v mladosti nogometaš in atlet, pozneje športni funkcionar in športni zanesenjak.

Dobro obiskano prireditev je povezovala Nataša Oblak Japelj iz CK Vrhnika. Prisotnih je bilo tudi veliko Debevčevih sodelavcev in ustvarjalcev vrhniške usnjarske industrije. Prav ti so se vključili v pogovor in predstavili svoje spomine o sodelovanju z Antonom Debevcom.

Simon Seljak

DOGODKI Ministrstvo za obrambo

Podpis pogodbe o sofinanciranju

V Dvorani generala Rudolfa Maistra na Ministrstvu za obrambo Republike Slovenije je 19. februarja potekal podpis pogodb o sofinanciranju dejavnosti nevladnih organizacij, ki delujejo v javnem interesu na področju vojnih veteranov, za leto 2024.

Minister Marjan Šarec je v svojem nagovoru poudaril pomen medsebojnega sodelovanja v tem letu, letu generala Rudolfa Maistra, v katerem se bodo zvrstile številne prireditve v generalov spomin. »Današnji podpis pogodb je prvi korak k letošnjemu sodelovanju. Veselim se ga in se vam hkrati tudi zahvaljujem za vse dejavnosti, ki ste jih lani namenili gojenju domoljubja in spomina na pretekle dogodke ter na boj Slovencev za lastno državnost, kar je tudi bistvo vašega delovanja ne glede na to, kateri organizaciji pripadate,« je poudaril minister. Leta 2024 bo 13 veteranskih organizacij, ki so izpolnjevale pogoje po javnem razpisu za sofinanciranje dejavnosti nevladnih organizacij v javnem interesu na področju vojnih veteranov, prejelo 1.904.520 evrov. Denar bo izplačan v treh obrokih. Tako ministrstvo za obrambo kot tudi Uprava Republike Slovenije za

vojaško dediščino, ki izvaja razpis, krepita vključenost in sodelovanje z združenji, vezami in drugimi organizacijami, ki delujejo na tem področju. Okrepljeno sodelovanje se kaže na različnih ravneh in v številnih različnih dejavnostih, ki jih spodaj navedeni izvajajo vsako leto. Pogodbe so podpisali: Zveza veteranov vojne za Slovenijo, Združenje za vrednote slovenske osamosvojitve, Zveza združenj borcev za vrednote narodnoosvobodilnega boja Slovenije, Združenje veteranov 90-91 mesta Ljubljane in nekdanjih ljubljanskih občin, Združenje vojnih invalidov in svojcev padlih 1991, Zveza združenj in klubov MORiS, Zveza policijskih veteranskih društev Sever, Društvo za negovanje domoljubnih tradicij organizacije TIGR Primorske, Društvo vojnih veteranov Pekre - Ig 1991, Zveza društev general Maister, Društvo MORiS Kočevska Reka, Zveza vojnih invalidov NOV v Trstu in Zveza koroških partizanov in prijateljev protifašističnega odpora Celovec. Pogodbo z ministrom Marjanom Šarcem je v imenu ZZB NOB Slovenije podpisal predsednik zveze Marijan Krizman.

M. K., foto: Vekoslav Rajh

Letos pogoje za sofinanciranje dejavnosti nevladnih organizacij v javnem interesu na področju vojnih veteranov izpolnjuje 13 veteranskih organizacij.

DOGODKI 80 let od tragedije na Oklem

Slava junakom, spomin nanje ostaja med nami

»Sneg je na nekaterih prisojnih krajih že skopnel in pomlad, ki so jo vsi tako težko čakali, je že dala slutiti svoj skorajšnji prihod. Žal pa ga je dočakala le peščica tistih, ki so to jutro bojevali strahoten boj s podivjanimi sovražniki,« lahko preberemo o tragediji, ki se je na Oklem zgodila 24. februarja 1944, v knjigi Ivana Vidalija pod naslovom Usodni dogodki na Oklem. Nekoč prijazen zaselek sredi gozdov je vsako leto februarja prizorišče tradicionalne slovesnosti v spomin na tragedijo, v kateri je svoja življenja za domovino, slovenski narod, jezik in kulturo, kot je dejal slavnostni govornik, minister za obrambo Marjan Šarec, darovalo 72 borcev in bork.

Številni obiskovalci so se k spomeniku na Oklem iz Dobovelj 24. februarja odpravili v spremstvu praporov in zastav. Že pred slovesnostjo so k spomeniku položili vence. »So časi miru in časi vojne, kakršen je bil tudi čas februarja 1944,« je dejal Ferdinand Starin, predsednik Krajevne organizacije borcev za vrednote NOB Ihan, ki je bila skupaj z ZB za vrednote NOB občine Domžale, organizator slovesnosti. Spomnil je na bitko na Oklem, na borce Kamniško-zasavskega odreda, ki so življenje žrtvovali za svobodo, in vse povabil k

Spominska slovesnost na Oklem

ohranjanju izročil narodnoosvobodilnega boja.

Minister za obrambo je spomnil na zgodovino, na boj za domovino, slovenski narod, jezik, kulturo, posebej pa na drugo svetovno vojno, ki je mnogim uničila prihodnosti in želela vzeti upanje slovenskemu narodu. Dejaj je, da je bil narodnoosvobodilni boj svetla točka zgodovine, predvsem boj slovenskega naroda za osvoboditev, za svoj prostor pod soncem in svoj način življenja. Spomnil je tudi na pomen Rudolfa Maistra in leto 1991 ter boj za samostojno demokratično Slovenijo. Enako bi ravnali enako, če bi se morali spet upreti in ne bi čakali na velike. Na svojo zgodovino moramo biti ponosni, tudi zaradi življenja na Oklem in po Sloveniji, kakor moramo biti ponosni na naš narod, ceniti jezik in kulturo, ob tem pa spošto-

vati in ceniti druge ter biti ponosni na vse naše borce in borke, ki so se borili za slovensko osamosvojitve, kar je bil boj celotnega naroda.

Slovesnosti so se med drugim udeležili županja občine Domžale mag. Renata Kosec, župan občine Dol pri Ljubljani Željko Savič in Milan Balažič, župan občine Moravče. Prisotni so bili tudi častna enota Območnega združenja slovenskih častnikov Domžale, borci in veterani vojne za Slovenijo.

Prireditev je povezovala Klavdija Gregorin Štifter, nastopili so učenci in učenke Osnovne šole Ihan z mentoricami Marto Krabonja, Matejko Perne Lisjak in Špelco Kasesnik, partizanske pesmi pa je zapel Moški pevski zbor Radomlje pod vodstvom zborovodje Primoža Leskovca.

Vera Vojska, foto: Marko Ocepek

SPOROČILA

Pismo naše bralke iz Žalca

Danes sem pregledovala stare slike in med njimi našla sliko Kulturne skupine Gubčeve brigade s podpis

Kulturna skupina Gubčeve brigade

članov te skupine na zadnji strani. Sliko mi je dal že pokojni stric Avgust Mirkac (na sliki stoji drugi od leve proti desni). Če je mogoče, sliko objavite v našem časopisu Svobodna beseda, in sicer iz dveh razlogov:

Prvi je ta, da je v tistem času veljalo geslo Kultura in prosveta, to naša bo osveta! in naj velja tudi danes. Tako je zapisal predsednik uredniškega odbora dr. Martin Premk v januarski številki glasila. Tako torej v težkem času med narodnoosvobodilnim bojem. Kaj pa se dogaja s kulturo danes? Drugi razlog pa, menim, je v tem, da se bo mogoče kdo od na zadnji strani podpisanih še živčih članov te kulturne skupine prepoznal na sliki.

Ker je to originalna fotografija iz tistega časa, bi mi bilo žal, da bi kar tako ostala v moji zbirki slik.

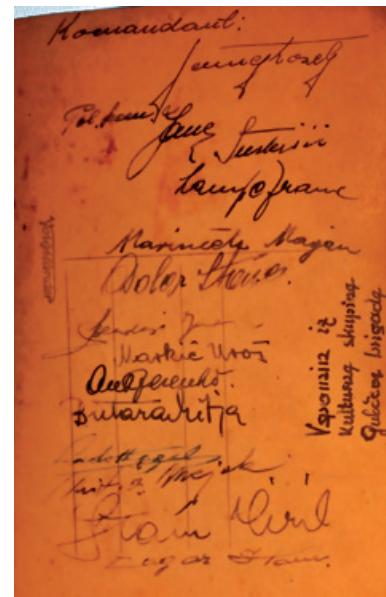
Tovariški pozdrav!

Pavlina Glušič

P. S.:

Pri urejanju dokumentacije smo v eni izmed knjig, ki smo jih v času epidemije covida prejeli v uredništvo, našli pismo, ki ga je 19. maja 2021 napisala Pavlina Glušič iz Žalca. V pismu je bila priložena tudi dragocena slika. Pismo in sliko danes objavljamo. Prosimo tudi bralce, če se prepoznajo na sliki oziroma če koga prepoznajo, da nam to sporočijo v uredništvo bodisi po telefonu (041 686 322) ali z elektronskim sporočilom (svobodna.beseda@zzb-nob.si).

Uredništvo

Podpisi članov kulturne skupine

■ **DOGODKI** *Straža*

Partizanski učiteljici v spomin

27. marca je minilo že 80 let od krutega in zahrbtnega umora partizanske učiteljice Jožice Venturini in aktivista Antona Mišiča. Domači domobranci so ju ujeli in zverinsko mučili ter sadistično pobili pred Ravbarjevo zidanico pod Srobotnikom nad Stražo.

Vsako leto ZB za vrednote NOB Straža skupaj z Osnovno šolo Vavta vas in Kulturnim društvom Straža pripravi slovesnost v spomin na ta žalostni dogodek in v spomin na domoljubno medvojno delo učiteljice Jožice Venturini. Letos se je scenarija lotil Franc Umek, član ZB Straža, ki je zbral vrhunsko ekipo iz vrst Kulturnega društva Straža, učence in učitelje Osnovne šole Vavta vas, upokojenski mešani pevski zbor in ekipo glasbene šole Lipičnik. Posodobljeno slovesnost z vsemi prvinami zgodovinskega sporočila in doživeto izvedbo smo navzoči toplo pozdravili in nastopajoče večkrat nagradili z glasnim in iskrenim aplavzom. Posebno čustven je bil zahvalni govor sina učiteljice Jožice, Dušana, ki je s hvaležnostjo sprejel skromno darilo ZB Straža, in sicer obnovljen posnetek medvojnega razreda učencev z njegovo mamo.

Tako pripravljena slovesnost je pokazala, da je v slogi moč in da s skupnimi močmi lahko naredimo marsikaj, kar nas dela zadovoljne in srečne. Pomembno pa je tudi, da spomin na Jožico Venturini živi tudi širše. Na Selah pri Dobovi, kjer se je rodila, sta bila po njej imenovana dramski krožek in moški pevski zbor. Odkrili so tudi spominsko ploščo na prosvetnem domu v Dobovi. Njeno ime je zapisano med žrtvami na spomeniku NOB. Osnovna šola Vavta vas se je med letoma 1987 in 1991 imenovala po njej, prav tako vaško športno društvo. V veži

ZB Straža je predal skromno darilo Dušanu, sinu Jožice Venturini.

Medvojni razred učencev z Vesno Venturini

osnovne šole stoji njena spominska plošča z verzi pesnika Severina Šalija. 4. julija 1981 je Zveza borcev Straža odkrila spominsko ploščo

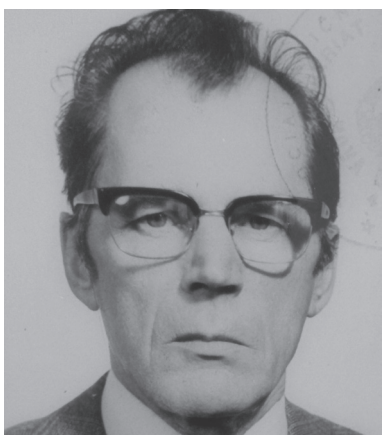
Jožici Venturini in Antonu Mišiču na Ravbarjevi zidanici. Po njej se imenuje tudi ulica v Dobovi.
Branko Đukić

■ **SPOMINI** *Borec Janez Levstik*

Notranjski odred pred koncem vojne

V drugi polovici marca 1945 je bil Notranjski odred na čelu s štabom odreda nastanjen v vasi Podgora v Loški dolini. Nad vasjo vlada hrib Kucelej, zato je bilo mogoče postaviti krožno zavarovanje položaja z zasedami in patroljami. Za obvladovanje celotnega terena Loške doline smo na vse strani, tudi na Bloško planoto in proti Cerknici, pošiljali močne patrolje.

Pomembno vlogo so imele naše ostrostrelske skupine, ki so morale zasledovati vpadanje »črne roke«, to je domobrantskih zločinskih trojk, ki so se največkrat preoblečene v partizanske uniforme pretihotapile na naše ozemlje in pobijale naše sodelavce in aktiviste Osvobodilne fronte. V našem bataljonu smo imeli dve ostrostrelski skupini. Prvo je vodil borec Stane Knap, drugo pa neki Tone iz okolice Novega mesta. Knap je bil ranjen v kolk, Tone pa je bil težko ranjen po vsem telesu in v glavo. Prav neverjetno je, da je v takem stanju prepeval pesem Zastava rdeča je naprej vihrala. Tiste dni je poleg gradu Snežnik pri Kozarščah padel harmonikar in pogumni komandir Franc Kožar, doma

iz Sušja pri Ribnici. Padel je v domobrantsko zasedo in bil smrtno ranjen. Mrtvemu so z brzostrelko na čelo izstrelili peterokrako zvezdo.

Naslednji premik Notranjskega odreda je bil v vas Babno Polje, nato na Kozji vrh pri Prezidu, da bi bili v prvih dneh aprila v vasi Trava nad Čabrsko dolino. Zaradi naglega prodora enot 4. armade proti Reki je bilo pričakovati, da bo sledil umik nemških in četniških formacij na pomožne smeri Reka–Osilnica–Čabar. Zato so naše enote nadzorovale in branile premik na komunikaciji Čabar–Trava–Loški Potok. Zaradi možnosti, da izsili-

jo umik po krajši poti Delnice–Brod na Kolpi–Kočevje, smo naglo krenili na to območje, kjer smo se spojili in razporedili na obrambi te lokacije. Notranjski odred je 23. aprila 1945 prenehal delovati kot odred in se je preimenoval v Ljubljansko brigado ali pa je bil priključen v Brigado vojske državne varnosti.

Kot je bilo pričakovano, se je vsa umikajoča se drhal poskušala prebiti proti Kočevju. Naš drugi bataljon je bil na položaju ob cesti Livold–Kočevje. Zaradi močnega odpora brigadnih topničarjev so bili Nemci in četniki primorani na umik Štalcar–Kočevska Reka–Ribnica in tako obiti Kočevje. Položaje smo branili vse do 6. oziroma 7. maja 1945, zatem pa smo krenili za umikajočim se sovražnikom. Zavzeli in očistili smo Kočevje, zatem Ribnico in 8. maja zastali na Pijavi Gorici. Ponoči smo prejeli nove naloge, ki so nas čakale v Ljubljani. 9. maja 1945 zjutraj pa smo po Dolenjski cesti zmagoslavno vkorakali v Ljubljano.

(Iz osebnih zapisov borca Notranjskega odreda, Janeza Levstika, mojega očeta)

Vojko Levstik

KOLUMNA

Jože Pogljajen

Ponarejevalci kaosa

Šifrirana poročila ruskih vohunov, ki naj bi zdaj preplavili našo državo (in zagotovo tudi vohunov iz drugih držav, a te so naše zaveznice), so bržkone enotna: v deželi je z nastopom Golobove vlade nastal popoln kaos, malodane vsi uslužbenci javnega sektorja štrajkajo ali grozijo s štrajki, vrstijo se kmečki in upokojenski pulti ter takšni ali drugačni protesti zoper vladne poteze, časopisi in televizijska poročila so polni afer, v katere naj bi bili vpleteni vladni ljudje ... Ja, in zdaj po skoraj dveh letih vladanja je Golobova vlada odkrila tudi hordo ruskih hekerjev, ki skupaj z domačimi izdajalskimi pomagači neizvano rovari zoper življenjske interese slovenskega naroda!

To bi lahko bil osnutek scenarija kakšne poceni politične srhljivke. Toda vtisu o tem, kako je v deželi vse narobe in slabo, se bolj površen uporabnik naših bolj kot ne k senzacijam tipa Požar nagnjenih medijev res težko izogne. Pomemben prispevek k temu vtisu daje Golobovo gibanje Svoboda, ki je jahajoč na predvolilnem protijanševskem valu na veliko oznanjalo obljube, kako bo izvedlo reforme na za večino državljanov kritičnih področjih, kot je na primer javno zdravstvo. Kmalu je postalo jasno, da jih z vseh vetrov zbrano gibanje zmore uresničiti. Golob, milo rečeno, tudi ni imel prav srečne roke pri izbiri ministrov in drugih nosilcev visokih javnih funkcij in služb. Povedano drugače: zelo malo med njim je kreativnih in sposobnih ljudi, več pa je takih ali drugačnih prisklednikov. Če k temu prištejemo še komaj prikrito razprtije znotraj strank vladajoče koalicije, ni čudno, da je zaupanje v Golobovo vlado med volivci vidno upadlo.

Toda glavni pospešek k ustvarjanju videza kaosa se skriva v nedavni (ne sicer novi) ugotovitvi Spomenke Hribar, da Janša ni neumen, je pa pokvarjen. Zlasti prvo popolnoma drži. Toda Golob in njegovi (kot rečeno, ne ravno najbolj pametni) svetovalci so v evforiji volilnega zmagozslavlja mislili, da se bo Janša vdal v usodo poraženca in se umaknil globoko v opozicijo ali celo da se bo njegov SDS sesul sam vase, razpadel na frakcije. Nič takega se ni zgodilo. Nasprotno. SDS je, še preden se je nova oblast postavila na noge, organiziral številne blokade odločanja v parlamentu, tri zakonodajne referendume, šest interpelacij ter neskončen niz izrednih zasedanj državnega zbora in njegovih odborov. Opozicijski poslanski stroj je bil pri tem dokaj uglašen, le NSI je včasih kaj zafuhal. Očitno je tudi, da so janševiki prev-

zeli komando v državnem svetu, ko se večina 23 Janši naklonjenih svetnikov kar v gostilnah dogovarja za akcije zoper Goloba. Janšev štab je mobiliziral tudi bolj ali manj prikrito strankarsko mrežo ne le v policiji, marveč tako rekoč v vseh državnih in paradržavnih institucijah, kajti težko je verjeti, da stavke, kot je zdravniška, pa traktorski pulti kmetov, zborovanja Ruparjevih jez-nih upokojencev, protimigrantska zborovanja in druge vrste protesti, niso delo te mreže.

Vlada je nesposobna, zato Janša poziva na predčasne volitve. Toda te je mogoče razpisati le, če zlasti poslanska skupina Gibanja Svoboda razpade na prafaktorje. A kaj takega ni verjetno. Janševi pozivi k predčasnim volitvam so torej bolj namenjeni članom in privržencem sicer trdnega in strogo hierarhično organiziranega SDS. Vsaj del njih bi zaradi katastrofe na volitvah 2022 – čeprav je za SDS glasovalo 280.000 volivcev, kar je 60.000 več kot na predhodnih volitvah – in posledično izgube vzvodov oblasti lahko začel na glas razmišljati o kakšnih vsebinskih in morda tudi kadrovskih spremembah v stranki. Zato jih Janša s temi pozivi kar naprej drži v strumni držki kontinuirane predvolilne mrzlice. Do naslednjih rednih volitev.

Janša, če parafraziramo Hribarjevo, zna računati. Neizpolnjene reformne obljube ter marsikdaj diletantsko delo-

nje Golobove ekipe na eni strani in na drugi ustvarjanje kaosa v državi lahko pripeljejo do sindroma »vsi so isti« in bo zato volilna udeležba zelo nizka. Kar je voda na Janšev mlin. 280 tisoč volivcev pri nekaj čez 70-odstotni udeležbi mu prinese 27 poslanskih sedežev, če pa bo udeležba denimo 50-odstotna, se ta številka dvigne na 36 poslancev, kar je nevarno blizu možnosti, da se Janša znova povzpne na oblast. Zbrati mora samo še deset glasov v državnem zboru. Del bi jih lahko prispeval NSI. Za zdaj se predsednik te stranke Tonin še zaklinja, da jih v vlado, ki bi ji predsedoval Janša, ne bo. A kot kaže, se Tonina v Nsi želijo odkrižati in ga poslati v Bruselj, kakšna bo potem politika NSI, je za zdaj uganka, a se zdi, da še bolj desna, torej bližje Janši. Možen je tudi scenarij, po katerem Janša ne bo predsednik vlade, a bo vseeno iz ozadja to vlado vodil. Ne gre zanemariti tudi možnost, da se v parlament prebijajo Jelinčičevi nacionalisti in Ruparjev 1. oktober.

Ključno vprašanje za stranke levo od prej naštetih kandidatov za vnovični vzpon na Olimp oblasti je torej, kako ljudi prepričati, da bodo šli na volitve. Za zdaj jim to ne uspeva najbolje.

Vlada je nesposobna, zato Janša poziva na predčasne volitve. Toda te je mogoče razpisati le, če zlasti poslanska skupina Gibanja Svoboda razpade na prafaktorje.

KRIK ZA SVOBODO Kultura in saniteta med NOB (4)

Paučkove bolnišnice

Črt Kanoni

Tudi boji na Štajerskem so zahtevali iznajdljivost partizanske sanitete, primerno tamkajšnjim razmeram, seveda ob upoštevanju vseh varnostnih ukrepov. Po končani februarški ofenzivi herojske XIV. divizije je operativni štab najprej pomislil na ranjene, ozeble in onemogle borce in **dr. Ivanu Kopaču - Paučku** zaupal nalogo, da zgradi stalne bolniške postojanke.

Na sestanku partizanskega medicinskega osebja na Graški Gori v začetku aprila 1944 so se odločili tudi na območju 4. operativne cone uveljaviti sistem skrivnih, vendar nadzemnih partizanskih bolnišnic, kakršnega so dotlej poznali na Dolenjskem in Notranjskem in se je izkazal za zelo učinkovitega. Dr. Ivan Kopač - Pauček, dotlej brigadni zdravnik Bračičeve brigade, je do konca vojne na zahodnem Pohorju zgradil šest partizanskih bolnišnic in v njih se je zdravilo okrog 300 ranjencev, večinoma Slovencev pa tudi pripadnikov zavezniških armad. Zanje je skrbelo okrog sto pripadnikov sanitetnega osebja, ki je večjo skrb kot oborožitvi posvečalo dobremu maskiranju bolnišnic in prikrivanju sledov. K temu so pripomogla tudi imena bolnišnic, ki so jih poimenovali večinoma po krajih daleč od tod, da so tako zavajali okupatorja: Kozjak, Krn, Št. Primož, Trška Gora, Dovže in Svoboda. Prebivalstvo jih je izdatno oskrbovalo s hrano in drugimi potrebščinami ter v povezavi z osebjem v bolnišnicah in lekarnah v dolini tudi z zdravili in medicinskimi pripomočki, del slednjega so dobile bolnišnice tudi iz zavezniških zračnih pošiljk. Zelo dragoce-

na je bila pomoč prebivalstva pri obveščanju. Tako so vse bolnišnice do konca vojne ostale neodkritke, prav tako tudi večina drugih sanitetnih objektov v Mislinjski dolini in na Koroškem. 95 odstotkov ranjencev je bilo rešenih in ozdravljenih, kar je glede na skromne možnosti izjemen uspeh. Sistem skritih Paučkovih bolnišnic se je tako tudi na Pohorju izkazal za vsaj tako učinkovitega kot v Kočevskem rogu.

Pot, ki jo je štajerska partizanska saniteta prehodila od osvoboditve Savinjske doline in skozi vse ofenzive, je posuta z neštetiimi in nadvse bridkimi izkušnjami. Ena takih se odraža tudi v pripovedi **Sava Vrtačnika**, študenta medicine, ki se je ob legendarnem pohodu XIV. divizije znašel v metežu človeških usod. Takole piše: »26. februarja 1944 je dosegla XIV. divizija koroške hribe. Zdelo se je, da ni več sestavljena iz ljudi, zdelo se je, da na čelu stopajo okostnjaki, ki jih iz kraja v kraj žene le še volja, jeklena volja. Raje pasti, raje zmrzniti ob prvi smreki kot pa pokazati švabskim psom, krvosesom, da stojte na robu človeških moči. In res! Mule so pocrkale, konji popadali s krvavečimi nozdrvmi, švabska vojska pa je onemogla obtičala nekje v dolinah in se brezmočno valjala po pečeh vaških hiš ... XIV. divizija pa, ki je v enaindvajsetih dneh ofenzive štirikrat toplo jedla, ki je enaindvajset dni vzdržala na položajih v snegu brez odmora, divizija, ki v enaindvajsetih dneh ni niti enkrat spala, je še enkrat napela vse svoje moči, pregazila hribe, ki meje na Koroško in Štajersko in si dovolila nad Solčavo svoj prvi počitek. Šele tedaj so borci, ki niso dotlej niti pomislili nase, ogledovali svoja ranjena, omrznjena, shirana telesa. Zbrali so vse te ranjene, onemogle in prezeble tovariše in

Paučkova bolnica

jih spravili v gozdno kočico v Matkovem kotu. In to je bila prva vojaška partizanska bolnišnica na Koroškem ...»

Seveda Savo Vrtačnik ni pozabil zapisati tudi svojih opažanj o življenju in delovanju prve vojaške partizanske bolnišnice na Koroškem: »Ni bilo lahko prvim pacientom v tej bolnišnici. Od osemindvajsetih, tudi en samcat ni bil premičen. Razmere pa so bile take, da je moral vsak zase skrbeti za hrano. Ko sovražnik ni zmožal uničiti XIV. divizije, je kot hijena začel stikati za ranjenimi borci. Domačini, ki so dotlej prinašali hrano kar v bolniško postojanko, tega niso mogli več, ker je sovrag neprestano patroljiral od kmeta do kmeta in jim prepovedal kakršnokoli gibanje. Zato je bilo potrebno med ranjenci in bolniki formirati patrolje treh mož, ki so se prebijale skozi švabske zasede in skozi tri metre debelo snežno odejo na koroško stran in tam nabirale hrano. Kje dobiti za hojo sposobne ljudi? No, če nismo mogli po dveh, so lezli po vseh štirih in vlačili skupaj živčev. Toda ti pohodi so trajali predolgo! Po tri, do štiri dni in medtem, ko so drugi nesebično stikali za hrano, so oni v kolibi gledali v zrak. Ko pa se je patrolja vrnila s tremi do vrha napolnjenimi nahrbtniki, se je obhajalo pravo godovanje. Potem pa spet. Po vseh štirih po novo zalogo in spet je petindvajset ljudi s praznoto v želodcu ogledovalo dobro

znane sajaste, prašne in s pajčevinami opete tramove stropa. To je trajalo 14 dni. Na lepem pa so se švabi umaknili in življenje je spet steklo svojo pot. Nič več ni bilo potrebno oprezati za brzostrelkami, puškami in pištolami, če so za vsak primer v dobrem stanju. Začelo se je pripravljanje drv, kuhanje in razprave o tem, kdo naj kuha, kdaj in kako. Okostnjaki so želeli postati

ozebline, pa so se prikradle v sanje v zatohlo, sajasto zadimljeno kolibo o vipavskih češnjah, o goriških dekletih, o Ljubljani, zasneženi od cvetja cvetočih češenj. Sanje o koruznem kruhu iz Suhe krajine, o obljubljeni deželi Beli krajini, o Franciji, ki se jim je zdela bogata kot partizanska gostija, o žareči v sončno luč utopljeni Siciliji, kjer ljudje jedo bel kruh, visok kot Peca in

Partizanska zdravnika dr. Janez Kanoni in dr. Ivan Kopač

ljudje in pri tem so igrale važno vlogo zaužite kalorije. Nekdo, ki je pozabil še tisto malo, kar je nekoč o medicini vedel (S. Vrtačnik, op. Č. K.), je cokol od tovariša do tovariša in jim previjal obveze. To so bile prekuhane cunje in razkužilo je bilo prekuhana voda. Pa vendar je šlo! Rane, ki so jih zasekale eksplozivke – in večina ran je bila te vrste, so se čudežno celile. Borci XIV. divizije niso hoteli, da bi po vsem trpljenju, ki je bilo za njimi, onemogli v trenutku, ko se je strašna nevihta tam v koroških hribih že polegla. Zvečer, ko so mrazu, ki je bil preko dneva v koči stalen gost, zaprli vrata pred nosom, zakurili ogenj na odprtem ognjišču, da od dima nisi videl obraza sotovariša, s katerim si delil ležišče, in ko je bila vročina tako žareča, da so se prebudile vse skeleče rane in

bel kot koroški sneg. In pripovedovali so si pravljice o pomarančah, pastasciutti, filmih v slovenščini in laščini. Od nekod se je kot grmenje oddaljene lavine zaslila pesem o XIV. diviziji, ki se je končala z debato o ruski revoluciji. Drug drugemu smo zastavljali uganke: koliko borcev šteje danes XIV. divizija, kdo je komandant III. bataljona Tomšičeve brigade, ali ima XIV. divizija še kakšno »težko bredu«, koliko mitraljezov ima II. bataljon Šercerjeve brigade, kaj je s komandantom Risom in, če se je invazija na zahodu že začela. Ko sta družno zamrla ogenj na ognjišču in besedna razigranost so drug za drugim po vrsti vstajali, nalagali na ognjišče polena in s srajcami in hlačami otepavali zrak nad ognjiščem, da se je blago smodilo in so srajce gorele.»

DOGODKI Opčine

Padli pod streli fašističnih rabljev

Padli pod streli fašističnih rabljev

Na openskem strelišču je bila 17. decembra spominska slovesnost ob 82. obletnici usmrtitve obsojencev na drugem tržaškem procesu. Slavnostni govornik je bil novinar **Marko Marinčič**. »Drugi tržaški proces je zaznamoval prehod med fašističnim dvajsetletjem in agresijo Nemčije in Italije na Jugoslavijo. Že konec leta 1940 in v začetku leta 1941 je fašistična tajna policija izvedla obširno racijo med Slovenci in jih aretirala skoraj 300. Številne so že takoj obsodili, 60 za režim najnevarnejših pa so decembra istega leta privedli pred posebno sodišče, ki se je takrat preselilo v Trst, z namenom demonstrativne in ustrašovalne sodbe, ki naj bi strla slovenski protifašistični odpor. Temu ustrežna je bila že vnaprej zapisana ob-

sodba devetih obtožencev na smrt in preostalih na 963 let zapornih kazni. Štiri smrtno obsodbe so nato spremenili v dosmrtno ječo, **Viktor Bobek, Ivan Ivančič, Simon Kos, Pinko Tomažič in Ivan Vadnal** pa so 15. decembra 1941 na tem kraju padli pod streli fašističnih rabljev. Njihova kri ni bila zaman prelita. Iz nje je vzkliklo seme upora, ki je nazadnje premagal nacifašizem,« je med drugim dejal Marinčič in poudaril, da je treba o preteklosti ozaveščati mlade, da jih ne bodo zavajale laži in manipulacije.

V kulturnem programu so nastopili združena pevska zbor Tabor in Stane Malič pod vodstvom Davida Žerjala ter Tržaški partizanski pevski zbor Pinko Tomažič pod vodstvom Pije Cah.

KNJIŽNICA Savsko naselje v Ljubljani

Partizanska in borčevska literatura

Knjižnico partizanske in borčevske literature Savsko naselje je leta 2018 ustanovil Janez Stariha, predsednik Krajevne organizacije Združenja borcev za vrednote NOB Savsko naselje. Knjižnica, ki je hkrati tudi pisarna krajevne organizacije, deluje v bežigranskem Domu skupnosti. Žal je prostorsko precej omejena. Temeljna naloga knjižnice je ohranitev literature partizanskega opusa, sekundarna pa je posojanje knjig bralcem. Knjižnica ne zaračunava niti članarine niti izposojevalnine.

Dve steni pisarne so zapolnile knjižne omare, v katerih so knjige na policah zložene v kar dve vrsti, tretjo, prosto steno krasijo črno-bele fotografije generala Rudolfa Maistra, Tita in komandanta Franca Rozmana - Staneta. Prav portret slednjega pritegne pozornost, saj je

slikan brez zanj značilne cigarete v ustih. »To je bil projekt nekdanjega predsednika borčevske organizacije v Savskem naselju Viktorja Kupljenika, ki se je odločil obesiti sliko komandanta brez cigarete. Sliko, ki smo jo dobili v Muzeju sodobne zgodovine, je dal obdelati tako, da Stane s stisnjenimi ustnicami sedi na svojem motorju,« pove Janez Stariha.

Knjižnica za zdaj šteje okrog 2500 knjig. Nekaj čez 500 so jih prispevali člani sami. Večinoma so knjige kot donacije prinesli Ljubljančani, ki so jih dobili po pokojnih starših ali starih starših.

Seznam literature, ki jo knjižnica hrani, je izredno dolg. »Nekaj je prevedenih del, predvsem pa gre za tematike, ki zajemajo obdobje od leta 1939 do 1980, vse pa so

Knjižnica v Savskem naselju deluje v tesnih prostorih.

povezane z borčevsko tematiko, partizanstvom, fašizmom in nacizmom,« je knjižnični fond opisal knjižničar Janko Belin in dodal, da gre predvsem za spominska in dokumentarna dela, veliko je romanov in povesti, ki se berejo kot kriminalke, nekaj je tudi pesniških zbirk, zbornikov, biografij. »Da ne pozabim omeniti del za mladino, pri čemer smo kar nekaj slikanic podarili dvema ljubljanskima osnovnima šolama, in sicer Osnovni šoli Kolezija in Osnovni šoli Savsko naselje,« še pove Stariha.

Knjižnica je odprta vsako sredo med 12. in 13. uro ali po dogovoru (telefonska številka je 051 822 926). **Janez Stariha**

GEOPEDIJA Partizanski spomeniki (27)

Spomini na komandanta Efenko

Ivan Kovačič - Efenka iz Podboršta pri Mirni Peči je leta 1942 zbral četo soborcev in postal njen komandir. Partizansko ime Efenka je dobil po pištoli FN, s katero je bil oborožen. Fantje so bili nadvse bojevit, zato so se kmalu vključili v 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča. Kar štirje od njih so bili pozneje razglašeni za narodne heroje: Ivan Kovačič, Jože Boldan - Silni, Martin Kotar - Pilat in Ivan Hrovat.

Efenka je postal komandant Tomšičeve brigade in jo je pripravljaval za pohod 14. divizije na Štajersko. Predlagal je, da bi se enote posamično prebijale na Pohorje, vendar je komandant divizije Jože Klanjšek - Vasja njegov predlog zavrnil. Tretji bataljon Tomšičeve brigade je 18. februarja 1944 proti jutru prebil nemški obroč v Spodnjem Doliču. S tem je bila vrzel v nemški zaporni črti za prehod 14. divizije na Pohorje izbojevana in zavarovana. Danilo se je že, toda glavnine ni bilo za štirimi bataljoni, ki so izvedli preboj. Zaskrbljeni komandant Efenka je podporočnika Lovrenčiča poslal nazaj z naročilom, naj se Štirinajsta z ranjenci podviza. Isto je storil tudi politkomisar Šerčerjeve Miha Butara - Aleks, ki je poslal h glavnini kurirja Zabukovca. Namesto divizijske kolone je do majorja Efenke prisopihal divizijski kurir in izdaval: »Rudi (Avbelj) je naročil, da morate priti vsi nazaj.«

Obraz komandanta Tomšičeve brigade Efenke se je zresnil, nato je iz njegovih ust prišla odločitev: »Nazaj ne gremo! Bomo pa s te strani napadali, da se bo divizija lahko prebila ...« A 14. divizija se je že obrnila proti Graški Gori. Ob sedmih in trideset minut je Efenka lahko odpoklical zasede in ukazal pohod proti Pohorju. Odločitev, da štirje bataljoni odhitijo 21. februarja čez Mislinjsko dolino proti Graški Gori in se tam vključijo v matične brigade, je bila soglasna, a žal prepozna.

Podpolkovnik Ivan Kovačič - Efenka je bil 5. februarja 1945 imenovan za komandanta 14. divizije. Zavračal je vsako misel na preemstitev divizije na Dolenjsko. Poznal je izkušnje Šlandrove in Zidanškove brigade, ki sta jeseni 1944 vsaka s po petimi bataljoni odšli na Dolenjsko, vrnili pa sta se po boju z domobranci decembra malodušni, vsaka s komaj za bataljon moštva. S tem je nastala ogromna škoda na Štajerskem, saj bi se tu lahko oblikoval tretji korpus slovenske vojske in bi lahko odigral odločilno vlogo ob koncu vojne na Koroškem.

Efenka je med potjo na Koroško izbojeval hude boje na Poljani, na Boroveljskem mostu in drugje, preden je lahko na Gosposvetskem polju ob knežjem kamnu postavil častno stražo borcev Štirinajste divizije. Z redom narodnega heroja

je bil odlikovan 27. julija 1953. Nekaj časa je še ostal v Jugoslovanski armadi, nato pa se je s činom polkovnika upokojil. Za dom si je izbral Celje. Umril je 14. novembra 1963, star komaj 42 let. Pokopali so ga v grobnico narodnih herojev na Šlandrovem trgu (danes Gledališki trg). Pozneje ga je družina prenesla v družinski grob.

Četrta osnovna šola v Celju je vse do osamosvojitve ponosno nosila ime narodnega heroja Efenke. Njegov doprski kip pred šolo je do leta 2012 pričeval o izročilu junakov narodnoosvobodilnega boja, ki so ga desni »osamosvojitelji« prodali za navidezno samostojnost republike Slovenije. Posebej radi so se spravljali na narodne heroje, slovenske ljudske junake. Efenkovo ime so odstranili iz imen šol v Celju in Mirni Peči, odstranili so njegovo spominsko ploščo v Mirni Peči in kip v Celju. Spomin nanj in na prihod Štirinajste divizije v deželo Štajersko pa bosta še naprej ohranjali zvezdici na mestu odstranjenih partizanskih obeležij na Geopedijinem zemljevidu.

Stane Gradišnik

Viri:

- Franjo Marošek, Po Čerenu v XIV. divizijo (2015)
- Franci Strle, Tomšičeva brigada 1, 4 (1980, 1995)
- Ivan Kovačič - Efenka. Wikipedija

Ivan Kovačič - Efenka (Enciklopedija Slovenije)

Kip narodnega heroja Ivana Kovačiča - Efenke v Celju, preden so ga leta 2012 ukradli. (Arhiv ZB Celje)

Družinski grob Kovačičevih v Celju z napisom TOVARIŠI EFENKU - POHORCI

Dr. France Križanič

KOMENTAR

O prihrankih

Prihranki so neporabljen dohodek. David Ricardo jih je v svojih Načelih politične ekonomije in obdavčenja predstavil na primeru semenske pšenice, ki se ne porabi, temveč se nameni za naložbe v naslednjem letu. V temeljni obliki so prihranki torej enaki naložbam. Z delitvijo dela se osebe, ki investirajo, ločijo od oseb, ki varčujejo, in pojavijo se kreditna ali njim podobna razmerja. V njih je opredeljen dolg. Ko se začnejo dolgovi podajati in kupovati, nastanejo finance. Te so v sodobnem svetu najpomembnejša oblika prenosa prihrankov od varčevalcev k naložbenikom. Niso pa vsi prihranki in obliki financ (Stephen Ross, Finance).

Po teoriji časovne preference varčevalec zmanjša porabo in ustvarja prihranke do stopnje, ko se neugodje ob nižji porabi izenači z ugodjem ob donosu na naložbe (Victoria Chick, Finance in prihranki). Neugodje ob zmanjšani porabi je stvar posameznika, na ravni narodnega gospodarstva pa je zgodovinsko pogojeno in posledica prevladujoče kulture. Pri ugodju ob donosu na prihranke je zlasti pomembna višina obrestne mere. Po teoriji denarnih skladov se na finančnem trgu z ravnotežjem med ponudbo in povpraševanjem vzpostavi denarna obrestna mera, ki ni nujno enaka tako imenovani naravni obrestni meri, pri kateri se izenačijo prihranki in naložbe (Knut Wicksell, Predavanja iz politične ekonomije). Višja denarna obrestna mera od naravne vodi v deflacijo in recesijo, nižja denarna obrestna

mera od naravne pa v inflacijo oziroma padanje vrednosti denarja. Naravna obrestna mera v Wicksellovem smislu ne more biti drugače kot povprečna profitna stopnja bančnih dolžnikov, recimo podjetij v danem narodnem gospodarstvu. Razliko med obrestno mero na finančni kapital in profitom industrijskega kapitala je kot pomembno lastnost delovanja razvitega tržnega gospodarstva s potencialom ustvarjanja kriznega neravnovesja opredelil Karl Marx (Kapital, III. zvezek, 27. poglavje, Vloga kredita v kapitalistični produkciji). Kadar dolžnik ni sposoben povrniti dolga glede na njegovo pričakovano velikost s prišteti obrestmi, govorimo o fiktivnem kapitalu. Upniki imajo občutek, da so s prihranki ustvarili dohodek, ki ga v resnici ni. Če varčevalci kupujejo lastniške deleže podjetij ali vrednostne papirje (delnice, obveznice in druge oblike upniško-dolžniških razmerij, pri katerih upnik lahko terjatev proda na organiziranem trgu), je njihov dohodek tudi povečanje vrednosti

kapitala. Skupaj z obrestno mero oziroma dividendo predstavljajo upnikov donos.

John Maynard Keynes je v Splošni teoriji zaposlenosti, obresti in denarja poudaril pomen naložb za nastajanje dohodka in z dohodkom tudi prihrankov. Naložbe so v tej teoriji pomembnejše od prihrankov. Ti pa niso le v obliki kredita, ampak lahko varčevalcu (potencialnemu posojilodajalcu) služijo za varnost (težavirani denar) ali pa kot naložba v likvidnost (špekulativni denar). Zelo nizka obrestna mera vpliva na varčevalce tako, da imajo prihranke (denar) doma ali v bančnih sefih in ga ne vložijo v banke ali plasirajo kako drugače. V tem primeru se prihranki ne nalagajo v naprave, stavbe, črede, predmete ali neopredmetena sredstva in na gospodarstvo ne vplivajo kot ena od oblik končne porabe (poleg naložb so to še osebna in državna poraba ter izvoz). Razlika med prihranki in investicijsko porabo vodi v recesijo ali pa že začeto recesijo dodatno pogloblja.

Kolikšen del dohodka gospodinjstva, podjetja in institucije prihranijo, kaže njihova nagnjenost k prihrankom. Leta 2022 je bila pri slovenskih gospodinjstvih 13,9-odstotna. Na narodnogospodarski ravni nam prihranke kaže vsota investicij ter presežka oziroma primanjkljaja v menjavi s tujino. V Sloveniji smo

imeli leta 2022 za skoraj 14 milijard evrov bruto naložb ter za dobro milijardo evrov presežka v menjavi s tujino. Presežek v menjavi s tujino skupaj s plačili in prejemi od obresti, plač, licenčin, profitov, transferjev ipd. tvori tekoči račun plačilne bilance in po-

meni neto izvoz kapitala. Slovenija je presežek izvoza nad uvozom dosegla leta 2009, presežek na tekočem računu plačilne bilance pa leta 2012. Od tedaj do leta 2023 je naše narodno gospodarstvo na tekočem računu plačilne bilance ustvarilo skoraj 23 milijard evrov ali 8,6 odstotka bruto domačega produkta presežka (Statistični urad Republike Slovenije, SiStat, Banka Slovenije, Bilten). Slovenija je postala neto izvoznica kapitala. Naš neto zunanji dolg se je od dobrih 15 milijard evrov v letu 2012 do januarja 2024 spremenil v preko 6 milijard evrov presežka (Banka Slovenije, Bilten).

V Sloveniji prenaša prihranke v tujino zlasti bančni sistem. Banke, ki delujejo pri nas, so bile na koncu leta 2008 neto dolžnice do tujine za skoraj 9 milijard evrov, januarja 2024 pa neto upnice do tujine za preko 5 milijard evrov. Njihova razdolžitvev in nato prenos prihrankov v tujino sta skupaj znašala dobrih 14 milijard evrov (Banka Slovenije, Bilten).

Višja denarna obrestna mera od naravne vodi v deflacijo in recesijo, nižja denarna obrestna mera od naravne pa v inflacijo oziroma padanje vrednosti denarja.

RAB

*Cikade svoj nenehni spev cvrčijo,
kot vzdih v borovcih veter zadrhti
in morje hrope večno melodijo,
ko val za valom novi val rodi ...*

*Kričal bi, kot neme skale vpile bi,
rjovel v tišino,
kot sence mrtvih rjovejo,
in vpil, kot vpije posušena kri!*

*Nihče izbrisati ne more
pogledov gladnih tisočev oči;
nihče pozabiti skeletov,
visečih cunj, nekoč ljudi ...*

*Tu, tu, na tem prekletem Rabu
otroci so umirali v kamnitem grobu,
iz posušeni prsi mater pili kri,
za greh, da so rodili se v napačne dni!*

*Oholi grabežljivi tujec, ne pozabi,
kaj tvoj zločin je, kaj tvoj greh;
zakaj se tvoji orli, liktorji in faši
razbili so ob božjih se čereh!*

*Cikade svoj nenehni spev cvrčijo,
kot vzdih v borovcih veter zadrhti
in dalje hrope morje svojo melodijo
in dalje groblja v žalosti molči ...*

Andrej Rant

(Izpovedi, Ljubljana, 2006)

NAŠ POGOVOR

Sonja Lokar

Političarka, sociologinja, profesorica, mladinska aktivistka, predsednica Evropskega ženskega lobija ...

»Politična svoboda je pravica, da psi lajajo, a karavana gre dalje«

Priznanje Zveze svobodnih sindikatov Slovenije roža mogota je letos na slovesnosti pred mednarodnim dnevom žensk (7. marca 2024) dobila Sonja Lokar »za življenjsko delo pri uveljavljanju enakih možnosti žensk in moških s pospeševanjem vključevanja žensk v odločanje, prizadevanj pri uveljavljanju sistemskih sprememb, izobraževanja in opolnomočenja žensk ter povezovanja s sindikati pri prizadevanjih za enakost spolov na trgu dela in v družbi«. To kratko in jedrnatu utemeljitev bo dopolnilo nekaj odgovorov prejemnice tega plemenitega priznanja o dosedanjem življenju in delovanju.

Dr. Maca Jogan

Že dolgo ste najširši javnosti znani po mnogih dejavnostih, saj ste kot sociologinja v viharnem zadnjem desetletju obstoja SFRJ opazno vstopili v javno politično delovanje. Kako ste doživljali različna trenja in napetosti v skupni državi, kako se je razvijala vaša »osebna strategija« glede prihodnjih možnosti razvoja SRS?

»Vse do odhoda s 14. kongresa ZKJ sem trmoglavo hotela verjeti, da smo se vsi najbolj odgovorni ljudje v ZKJ naučili zgodovinskih lekcij iz druge svetovne vojne na tleh prve Jugoslavije in iz našega poveljnega razvoja. Toda sla po oblasti in želja, da v federaciji prevlada vsiljen unitarizem za vsako ceno, sta bili v Zvezi komunistov Srbije premočni, sposobnost vseh drugih, da se povežemo v drugačno alternativo reševanja krize tedanje skupne države, pa prešibka. Zato Sloveniji ni preostalo drugega, kot da se iz federacije, ki je tonila v bratomorno vojno, umakne, nekdanji komunisti pa da se poskusimo organizirati za socialnodemokratsko delovanje v novonastali samostojni državi. Šele precej pozneje mi je postalo jasno, da zame osebno to pomeni, da bom morala v vodstvu lastne stranke prevzeti težavno vlogo delovanja s položaja manjšine, ki si je zlasti po odhodu predsednika stranke Petra Bekeša krčevito prizadevala prepričati, da nas kot zmerno levo stranko ne bi do neprepoznavnosti preplaval neoliberalni pragmatizem. To bitko sva ta manjšina in jaz z njo v veliki meri izgubili. Edino vprašanje, ob katerem stranka SD nikoli ni izgubila kompasa, je bilo in ostalo vprašanje enakosti spolov.«

V imenu demokratizacije je bil po prvih večstrankarskih volitvah zelo hitro odpravljen naziv republike, zbrisana je bila oznaka »socialistična«, kar je že kazalo na celovito spremembo družbenopolitičnega sistema. Kako ste doživljali to simbolno rušenje sistema v zgodnjem socializmu, v katerem večja družbena enakost (razredna in spolna) ni bila le prazno geslo?

»Ni me prizadelo, ko so izginili simboli socialistične države, prizadelo me je, ko je parlament, pa ne samo zaradi Demosove večine, ampak zaradi okužbe centra in levice z neoliberalizmom, korakoma izglasoval politike, ki so pomenile vračanje naše družbe v polkolonialno odvisnost in primitivni kapitalizem 19. stoletja.«

Kateri praktični ukrepi vlade in v začetku skupščine v samostojni državi so v vas spodbudili prizadevanja za ohranitev (očitno ogroženih) človekovih pravic zlasti žensk?

»Prvo hladno prho so nam prinesle že prve večstrankarske volitve V socializmu smo v republiški skupščini v najboljših časih imeli 26 odstotkov žensk. Drugi udarec smo dobile ob sprejemanju nove ustave: z demonstracijami pred parlamentom smo morale braniti pravico do svobodnega odločanja o rojstvih otrok. Potem je prišlo do poskusov uvajanja verouka v šole in privatizacije in prepuščanja javnih vrtcev

“
Prvo hladno prho so nam prinesle že prve večstrankarske volitve V socializmu smo v republiški skupščini v najboljših časih imeli 26 odstotkov žensk.

Cerkvi in trgu, pa do pritiskov, da se upokojitvena delovna doba žensk izenači z moško, in to s cinično utemeljitvijo, da to izenačenje zahteva načelo enakosti spolov, pa ideje, da naj se porodniška podaljša na tri leta. Še huje je novonastala politika podpore kapitalu rezala v gospodarstvu: Demosov parlament je izglasoval vračanje nacionalizirane lastnine, tudi zemlje in gozdov v naravi, uničenje javnega stanovanjskega fonda z razprodajo imetnikom stanovanjske pravice, tlakoval je, a ne tudi do konca izpeljal lastnjenje družbenih podjetij. To je po-

zneje privedlo do vzpona domačih tajkunov in razprodaje tujemu kapitalu vsega vrednega v industriji, kar so desetletja gradile generacije zaposlenih.«

Silovit razkroj industrije, ki je pomenila temelj za občutek varnosti večine ljudi in dejansko državno neodvisnosti, je povzročil močno brezposelnost v devetdesetih letih in razočaranje glede na (rožnate) obljube. Kaj vas je tedaj najbolj prizadelo in kje ste zastavili svoj pogum in znanje, da ne bi bilo uničeno prav vse, kar je bilo pozitivnega v »svinčenih časih«?

Predsednica Zveze svobodnih sindikatov Lidija Jerkič, nagrajenka Sonja Lokar (v sredini), minister Luka Mesec (Foto: Matej Zupan)

»Če se danes ozrem v preteklost, na vse boje, v katere sem se vmešavala in poskušala jadra politične akcije obračati tako, da bi družba plula v smer miru, k večji stopnji enakosti, solidarnosti, humanosti, mi je hudo, ker moram priznati, da smo vsi in vse, ki smo to poskušali, bili poraženi ob vseh vprašanih ekonomske in socialne demokracije, v katerih nam že za časa socializma ni uspelo premakniti vrednot in razumevanja človeka vrednih družbenih odnosov v glavah in srcih večine ljudi. Zato nismo uspeli ohraniti ne družbene lastnine, ne samoupravljanja, ne posebne demokratične oblike upravljanja javnih institucij socialne države v obliki samoupravnih interesih skupnosti. Izgubili smo zavezanost neuvrščenosti in pogoreli smo celo z zamisljivo o nevtralnosti; ljudje so na referendumu, ki smo ga izsilile ženske in mladi v naši stranki, izglasovali vstop Slovenije v NATO.«

V 21. stoletju ste zelo dejavni v mednarodnem ženskem gibanju. Imate dovolj možnosti, da spoznavate različne težnje po

repatriarhalizaciji družbe in tudi praktične ukrepe, da bi se ženske vrnile, kamor »po naravi« spadajo. Bi lahko predstavili zdajšnje stanje na nekaj primerih? Morda na območju nekdanje SFRJ?

»Povsod v državah nekdanjega socializma so ženske izgubile nekdanjo skromno ekonomsko in socialno varnost, razlike med moško in žensko poprečno plačo so se drastično povečale, da o revščini upokojencev, zlasti upokojenk, sploh ne izgubljam besed. Hkrati pa se je pod hudim pritiskom retraditionalizacije, ki jo povsod usmerja Cerkev, povezana z avtokratskimi političnimi strankami, skrčila njihova mož-

Morda pogledamo še malo nazaj: ali ste se na mednarodnih srečanjih (neposredno ali posredno) srečevali z negativnimi predsodki o socializmu oziroma komunizmu, ki jih tudi na Slovenskem po letu 1991 ne manjka?

»Predvsem sem se na Zahodu srečala z neverjetno odsotnostjo poznavanja dejanskega življenja povprečnih ljudi v socializmu in nasprotno, ljudi iz nekdanjih socialističnih držav v kapitalizmu. Večina ljudi pri nas je verjela, da bo sprememba ekonomskega in političnega sistema zanje blagodejna: da bodo socialno in ekonomsko varni kot v socializmu in hkrati politično svobodni in potrošniško razvijeni kot ljudje v kapitalizmu. Seveda se te iluzije niso uresničile. Ekonomska in socialna varnost sta izginili, politična svoboda je pravica, da psi lajajo, a karavana gre dalje, potrošnik je res kralj, a pod pogojem, da ima denar. Če ga nima, pa sploh ne obstaja niti kot državljan niti kot čuteče človeške bitje. Večina ljudi na najbolj razvitem Zahodu ni sposobna uvideti razlik med socialističnimi državami, zanje so vse te krave črne. Socializem je: revščina, sivi in diktatura. Madžarski socializem pa ni bil ruski, češki, poljski in estonski tudi ne. Naš samoupravni socializem je bil zelo drugačen od mnogočesa za železno zaveso. Najmanj pa na Zahodu vedo o tem, kako je vsak socializem dramatično izboljšal položaj žensk, začeniši s sovjetsko revolucijo, ki je prva na svetu prinesla ženskam v moderni dobi popolno enakost pred zakonom, izobrazbo in ekonomsko neodvisnost od partnerja. Celotno mnoge feministke na Zahodu še danes mislijo, da smo ženske v socialističnih državah pravkar zlezle z dreves in da nas morajo podučiti, kako naj se borimo za svoje elementarne ženske pravice. Viden znak tega nepoznavanja, podcenjevanja in predsodkov lahko prepoznamo danes, ko zahodni mediji razglašajo, da je Francija prva država na svetu, ki je pravico do splava pravkar vpisala v svojo ustavo, in se jim ne sanja, da smo si to – mnogo širše in globlje zasnovano – pravico ženske v Sloveniji priborile v socializmu in jo imamo neprekinjeno že od danega leta 1974.«

Katere so bistvene naloge, ki se v vedno bolj militaristično naravnanih Evropi in svetu postavljajo pred različno organizirane skupnosti, katerih cilji so (kot je bilo omenjeno že v začetku prvega desetletja OZN za ženske 1976) enakost, razvoj in mir.

»Vedno znova se zgrozim, ko vidim, da te naloge ostajajo tako rekoč iste, odkar se je začelo razvijati moderno žensko gibanje, od sredi devetnajstega stoletja. Samo nevarnosti in tveganja se stopnjujejo. Neoliberalni kapitalizem je zajel

■ DOGODKI **Ljubljana in Celje**

Ob obletnici smrti Franca Rozmana - Staneta

ves svet, planet uničuje tako učinkovito, da okoljske strokovnjakinje pravijo, da imamo pet, največ deset let časa, da ukrepamo, preden bo za človeštvo in sedanje življenje na Zemlji prepozno.

Prva naloga je drastično zmanjšati neenakosti med državami in znotraj samih držav, sicer bomo končali v novi svetovni vojni in v državljanskih vojnah v vsaki od držav. Od civilizacije nedeljivih človekovih pravic za vse pa se lahko takoj poslovimo.

Nova tehnološka revolucija je na pohodu. Od tega, kako jo bomo uvajali, je odvisno, ali nas bo umetna inteligenca zaslužila in podredila nenadzorovani avtokratski oblasti tistih, ki si jo prilaščajo, ali pa nas bo osvobodila vsega rutinskega dela, ki ga lahko namesto nas in še bolj opravijo stroji, ter nam prvič v zgodovini človeštva dala čas, da začnemo živeti onkraj nuje boja za osnovno preživetje kot razumna, socializirana bitja v civilizaciji, ki jo določa samo ena posebnost: to je civilizacija skrbi, kjer ljudje zavestno in solidarno zares skrbimo drug za drugega, kjer se vsakdo zaveda, da se njegova svoboda in dobrobit končata tam, kjer se začneta svoboda in dobrobit vsakega drugega človeka.

Ukrepati moramo globalno, in to na vseh ravneh – na novo moramo opredeliti, kaj je razvoj – vsekakor ne neskončna gospodarska rast in vse večje kopičenje dobičkov v rokah peščice gospodarjev lutk, dobičkov, ki se dosejajo z geostrateškimi vojnami in brezglavim potrošništvom privilegirane, vsega presritega Zahoda.

Prednostne naloge so jasne, da bolj ne bi mogle biti, mnogo bolj nejasno pa je, kako se organizirati, da jih lahko uresničimo. Zdi se, da so vsi mehanizmi, ki so držali ta nori svet na tečajih, razpadli, novi pa so šele v zametkih.

In kaj ima to opraviti s prizadevanjem žensk za enakost spolov? Vse. Resnična enakost med spoloma je temeljni kamen civilizacije miru, vzdržnega odnosa med človeštvom in preostalim življenjem na planetu, vzpostavljanja skrbi človeka za sočloveka. Naši boji so del novega organizacijskega odgovora na vprašanje, kako.«

Znano mi je, da ste ustanovile zagovorniško skupino za pravične evropske volitve za ženske in da vam je uspelo, da je 8. marca letos pet strank v Hiši Evrope podpisalo vaš memorandum, v katerem so se zavezale, da bodo na listah uporabile zadrgo in v svojih volilnih obljubah resno obravnavale ključna vprašanja enakosti spolov.

»Res je, to skupino smo soustanovile ženske, ki si nenehno prizadevamo, da bi vprašanje enakosti spolov postalo res prvovrstno vprašanje zakonodajne in vladne politike na vseh ravneh. Zavedamo se namreč, da se 70 odstotkov odločitev, ki nam krojijo vsakdanje delo in življenje, odloča na ravni EU in da ne plačne, ne pokojninske vrzeli, ne podplačanosti in pomanjkanja kadrov v javno organizirani skrbi za ljudi, ne nasilja in diskriminacije nad ženskami in deklicami ne moremo rešiti same, samo v Sloveniji, ne da bi se o tem zares poenotili v Evropi in celo v svetu. Prav zato je pomembno, da o tem sprašujemo kandidate in kandidatke vseh strank in da pridemo volit tiste, ki imajo konkretne odgovore.«

Vsako leto ob obletnici tragične smrti partizanskega komandanta Franca Rozmana - Staneta delegacija ZB za vrednote NOV Medvode položi venec v celjski vojašnici, ki nosi njegovo ime, prav tako pa tudi v ljubljanski vojašnici, ki zdaj nosi ime Edvarda Peperka, v njej pa je še vedno spomenik legendarnemu komandantu.

Ta vojašnica ima pestro zgodovino. Zgrajena je bila leta 1975 in je nosila ime Kasarna bratstva in enotnosti Polje. Po osamosvojitvi jo je

reče z angleškim minometom ni dočkal dneva, ko smo si priborili svojo samostojnost in skupno državo Jugoslavijo. Zveza združenj borcev za vrednote NOB je na obrambnega ministra Aleša Hojsa naslovila pismo, v katerem ga je tako kot pozneje odbor pozvala, naj premisli o preimenovanju Vojašnice Franca Rozmana - Staneta. Ostro so protestirale nekatere politične stranke kot tudi člani KO ZB za vrednote NOB Pirniče. Toda Hojs ni spremenil svoje odločitve.

Polaganje venca v Vojašnici Franc Rozman - Stane v Celju (foto Franjo Krpač)

takratni obrambni minister Janez Janša 23. aprila 1992 preimenoval v Vojašnico Franca Rozmana - Staneta. To ime je vojašnica nosila do dneva državnosti 25. junija 2012, ko jo je takratni obrambni minister Aleš Hojs preimenoval v Vojašnico Edvarda Peperka.

Čprav člani ZB s spoštovanjem gledamo na Edvarda Peperka, ki je padel v osamosvojitveni vojni, ga ne moremo postaviti ob bok partizanskemu poveljniku Francu Rozmanu - Stanetu. Komandant Stane je bil med prvimi prostovoljci, ki so se borili v Španiji, med narodnoosvobodilnim bojem pa je bil edinstven poveljnik partizanske vojske. Tragično je, da zaradi nes-

Potem se je zgodilo leto 2013, ko je novi minister za obrambo Roman Jakič 18. maja vojašnico Celje preimenoval v Vojašnico Franca Rozmana - Staneta. Tudi ta vojašnica v Celju ima pomembno zgodovino. Bila je namreč med drugim domovanje znamenitega 87. celjskega pešpolka, ki je veljal za eno najboljših enot avstro-ogrske armade, njegov pripadnik pa je bil tudi znani borec za severno mejo, častnik Franjo Malgaj. 87. celjski pešpolk je odigral pomembno vlogo v času prve svetovne vojne, ko mu je uspelo ubraniti napredovanja italijanske vojske v znameniti bitki soške fronte na Škabrijelu nad Novo Gorico. To znamenito enoto

Polaganje venca pri spomeniku Francu Rozmanu - Stanetu v Vojašnici Edvarda Peperka (Foto: Slovenska vojska)

so v veliki večini (95-odstotno) sestavljali slovenski vojaki.

Jakič se je za novo poimenovanje vojašnice odločil, ker je legendarni komandant Stane pomembno sodeloval v bojih proti okupatorju na Štajerskem in tudi na Celjskem. Seveda je prišlo do burnega odziva in protestov z desne strani, kjer so bili najglasnejši v Združenju VSO, ki označujejo Franca Rozmana - Staneta za »preveč sporno osebo, da bi po njem poimenovali karkoli, dok-

»Koliko gnojnice so zaradi tega preimenovanja zilili po ministru za obrambo Jakiču in Francu Rozmanu - Stanetu pa Janezu Stanovniku in Milanu Kučanu. Sram jih je lahko, ker se sploh ne zavedajo, kakšen človek, kako velik borec in velik Slovenec je bil Franc Rozman - Stane! Tudi vrednote narodnoosvobodilnega boja jim nič ne pomenijo. Smo edina država v Evropski uniji, ki financira in podpira nekdanje kolaborante, ki so slovesno zaprisegli okupatorju 20. aprila 1944 in so včlanjeni v društvo Nova Slovenska zaveza.

Prav tako jih izredno moti rdeča zvezda, ki je simbol upora proti nacizmu in fašizmu. Najbolj pa jim je v napoto zvezda na vrhu praporov ZZB, ki jih srečujemo na vseh prireditvah v spomin in obdobje narodnoosvobodilnega boja.

Ker bo letos že 80. obletnica tragične smrti partizanskega komandanta Staneta, se bomo v ZB za vrednote NOB Medvode potrudili, da damo še večji pomen in veljavo osebnosti našega vaščana Franca Rozmana - Staneta. Narodni heroji, kot je bil Franc Rozman - Stane, in narodnoosvobodilni boj pa nikakor ne smejo končati v pozabi.

Emil Doles

Ko je bila županja Ljubljane Danica Simšič, so aprila 2003 v tej vojašnici odkrili kip Francu Rozmanu - Stanetu.

ler ni pojasnjena njegova vloga med drugo svetovno vojno in ovržene obtožbe, da si je roke umazal s slovensko krvjo.«

■ DOGODKI **Šenčur**

Orožniki zagrešili več umorov

Med okupacijo je bila v Šenčurju orožniška postaja. Orožniki so v kraju in okolici zagrešili več umorov. Aretirali so večje število prebivalcev, odpeljali so jih v Begunje, kjer so jih veliko usmrtili kot talce, veliko so jih odvedli v razna taborišča in mnogi so tam tudi umrli. Zagrešili so več zločinov, požigov in nekaj ljudi je po njihovi aretaciji preprosto izginilo. Pobili so več partizanov in ti so se odločili, da se jim za vsa grozodejstva maščujejo. Tako sta dva partizana, Luka Suhadolnik in Urbanc, v bližnjem gozdčičku med Visokim in Šenčurjem postavila zasedo in pričakala štiri šenčurske orožnike. Tri sta ubila, četrti pa je ranjen pobegnil. Pobrala sta vse orožje in nekaj opreme. To se je zgodilo 20. januarja 1944. Čez štiri dni, 24. januarja 1944, so Nemci iz Begunj pripeljali 40 talcev in jih v maščevanje in za strah kilometer južno od gozdčička pri Šenčurju ustrelili. Ustreljeni so bili doma iz raznih krajev na Gorenjskem, eden s Primorskega, eden od neznanega, 20 pa iz Ljubljanske pokrajine. Od slednjih so jih v Ljubljani domobranci aretirali 16 in jih sedem dni pred ustrelitvijo izročili Nemcem. Med vsemi talci je bilo tudi sedem ujetih partizanov. Po ustrelitvi so jih morali nekatere

Na kraju ustrelitve talcev so domačini leta 1946 postavili spomenik.

ri vaščani Šenčurja in Srednje vasi po dveh urah naložiti na tovornjak. Odpeljali so jih v Begunje, kjer so jih pokopali na kaznilniškem vrtu.

Na kraju ustrelitve talcev so domačini leta 1946 postavili spomenik po načrtu domačega umetnika Žvana. Na osmih ploščah so imena vseh pobitih talcev. Te so Nemci razvrstili po pet in jih v osmih skupinah postrelili. Na spominski slovesnosti 27. januarja je bil slavnostni govornik Martin Premk, član predsedstva ZZB NOB Slovenije. V bogatem kulturnem programu, ki sta ga pripravili učiteljica in zborovodkinja šenčurske osnovne šole, so nastopili učenci in učenke osnovnih šol iz Šenčurja, Voklega in Trboj. Na prireditvi se je zbralo veliko občanov in sorodnikov ustreljenih talcev. **Alojz Smolej**

■ JUBILEJ

90 let Vekoslave Ferlič

Častitljivih 90 let je 1. marca dopolnila Vekoslava Ferlič, dolgoletna članica Združenja borcev za vrednote NOB Maribor, dejavna in marljiva članica Krajevne organizacije Jožice Flander. Vrsto let je bila tajnica krajevnega odbora.

Vekoslava Ferlič

Svoje delo je opravljala vestno in z vso resnostjo, tudi zadnja leta, ko ji je začelo nagajati zdravje. A se še vedno redno udeležuje sej krajevnega odbora, s svojimi izkušnjami prispeva, zadnja leta kot častna članica, k delu krajevne organizacije. Slavica se je rodila 1. marca leta 1934 v Poljčanah pri Mariboru. Je žrtev vojnega nasilja, med drugo svetovno vojno je bila ukraden otrok. Po poroki z udeležencem narodnoosvobodilnega boja, borcem Bračičeve brigade, se je ob materinstvu posvetila službi na Mestni občini Maribor in se zelo mlada vključila v delo Rdečega križa. Z velikim veseljem je v okviru Rdečega križa in takratne organizacije delovnega ljudstva delala na terenu z ljudmi. Za humano delo in pomoč sočloveku je prejela vrsto visokih priznanj, med njimi priznanje ZZB za vrednote NOB, srebrno medaljo Rdečega križa Slovenije, priznanje Osvobodilne fronte slovenskega naroda in red zaslug za narod s srebrno zvezdo.

»Vedno me je veselilo delo z ljudmi, še posebej z veseljem sem skrbela za seznam naših jubilarcev v okviru krajevne organizacije ZZB NOB. Zagotovila sem, da so pravočasno prejeli čestitke ob jubilejih, in jih obiskovala na terenu,« je povedala Slavica Ferlič.

V SLIKI IN BESEDI

Gorjansko:

Na redni letni skupščini Zveze borcev za vrednote NOB Komen, ki jo že od ustanovitve leta 2014 vodi predsednik Damjan Grmek, so 5. aprila v Gorjanskem podelili priznanja najzaslužnejšim članom in v svoje vrste sprejeli osem novih članov.

Damjan Grmek, Bojana Kermolj, Srečko Rože, Milovan Valič in Erik Modic (od leve proti desni)

Status častnega člana združenja je za zgledno sodelovanje prejel veteran vojne za Slovenijo, rezervni častnik in eden največjih zbirateljev militarij v Evropi, lastnik Vojaškega muzeja Tabor Lokev, Srečko Rože. Rože s komenski borci sodeluje že od vsega začetka ter je restaviral kar nekaj spomenikov v tej kraški občini, med drugim tudi osem metrov visok spomenik NOB v Gorjanskem. Nekaj spomenikov je uredil tudi prostovoljno, saj je razumel težave pri pridobivanju sredstev za vzdrževanje spomenikov. Zahvalo za lepo oblikovan društveni prapor, ki so ga slovesno predali v uporabo na letošnji proslavi ob 80. obletnici bitke v Dovcah, je prejel likovni pedagog in slikar Milovan Valič.

Sicer pa komenski občini skrbijo za 24 spomenikov. Spomenik in okolico v Dovcah so lani restavrirali in uredili. Izdali so brošuro Boji v Dovcah, za katero so prispevke pripravili Damijan Guštin iz Muzeja novejšje in sodobne zgodovine Slovenije, podpredsednica ZBZ NOB Slovenije dr. Ljubica Jelusič in člani družine Rože (Srečko, Irena in Anja) iz Vojaškega muzeja Tabor Lokev. Uspešno delo komenske borčevske organizacije je pohvalil tudi komenski župan Erik Modic, medtem ko je skupščino vodila podpredsednica združenja Bojana Kermolj.

Olga Knez

Razbor:

V Razborju je bilo srečanje članov društva Vranov let mislinjsko-šaleškega okoliša. Vodja sekcije, obenem tudi predsednik KO ZB Razbor Anton Stropnik, je v pozdravnem nagovoru na kratko opisal vlogo in pomen mednarodne spominske poti Vranov let v svobodo.

Srečanje članov društva ob Katjinih »buhteljčkih«

Podal je letno poročilo predsednika društva Eduarda Vedernjaka. V društvu Vranov let deluje 216 članov, od tega je v mislinjsko-šaleški skupini dejavnih 34 članic in članov. Za letos smo sprejeli naslednji načrt dela: udeležba na proslavi ob 80. obletnici pobeга jetnikov, obnovitev tabel in markacij od Razborja do Žlebnika in organizacija pohoda iz mislinjskega dela Pohorja do Straže. Sestanek je bil tudi prijetno druženje ob Katjinih »buhteljčkih«. Stane Gradišnik

Strunjan:

V Strunjanu smo počastili spomin na pobite in ranjene otroke, na katere so 19. marca 1921 fašisti streljali z vlaka in ob tem pijani od nacionalizma peli Viva la Prenzana, kot so oni imenovali našo istrsko ozkotirno železnico Istrijanka. Ubili so dva otroke, pet pa ranili, trije so vse življenje ostali invalidi. Nihče od fašistov za to dejanje ni bil kaznovan, nobena družina ni dobila kakršnekoli odškodnine, saj ti otroci so bili za njih le schiavi (sužnji ali podljudje).

Spominska slovesnost v Strunjanu

To je bil že drugi fašistični napad na otroke v tistem času. Prvi je bil v Trstu 4. avgusta 1919 na otroke delavcev, ki so se vrnili z letovanja. Častni govornik na proslavi je bil novinar in književnik Marij Čuk, ki je ob tem spomnil, da se

fašistično pobijanje otrok tudi po tako imenovani zmagi nad fašizmom ni končalo, kvečjemu je postalo pravilo novih vojn, posebno te v Gazi. Ob tem žalostnem spominu pa so prisotne posebej razveselili otroci iz tamkajšnje šole z lepim in sporočilnim kulturnim programom.

M. I., foto: Bruna Olenik

Lipnica:

V osnovni šoli v Lipnici smo 27. marca prisostvovali prijetni glasbeno-govorno-plesni prireditvi, in to prav na 82. obletnico smrti narodnega heroja Staneta Žagarja, po katerem šola (še vedno!) nosi ime. KO ZB NOB Stane Žagar in Osnovna šola Stane Žagar Lipnica sta skupaj zaznamovala dan šole in 82. obletnico smrti narodnega heroja Staneta Žagarja. Slavnostni govornik je bil dr. Klemen Lah, sicer predavatelj slovenščine na fakultetah na Reki in v Zadru. Za glasbo sta poskrbela učiteljica mentorica Ana Bec in njen mož Tine Bec, ki je vse tri zborčke spremljal na klaviaturah. Nastopili sta še dve skupinici: ena z igranjem na flavte, druga iz Podružnične šole Ovishe z narodnimi plesi. Sicer pa je bila prireditev v znamenju harmonik in harmonikarjev. Nazadnje nas je presenetila še skrivna gostja, zadnje čase zelo priljubljena harmonikarica Špela Šemrl, ki je kar takoj še bolj segrela občinstvo. Na koncu smo z zborom učenek in učencev (slednjih je bilo bolj malo!) iz višjih razredov vsi skupaj zapeli Sivo pot. Dvorana je

Slavnostni govornik je bil dr. Klemen Lah

bila nabito polna staršev, sorodnikov nastopajočih, učiteljev in naših članov. Po nekaj letih nehotenega premora smo bili namreč spet povabljeni kot soorganizatorji prireditve, za katero smo prispevali le govornika. Ja pa Lahov govor požel precej pohval, tudi podravnateljevo. Ravnatelj Boštjan Kališnik pa je bil žal zaradi bolezni odsoten.

Mira Hladnik

Planica nad Crngrobom:

Ob spomeniku NOB na Planici nad Crngrobom je bila slovesnost ob 82. obletnici preboja Selške čete Cankarjevega bataljona iz sovražnikovega obroča in spominu na 15 padlih partizanov. Slovesnost so pripravili organizacijski odbor za spominsko slovesnost, krajevni skupnosti Jošt in Žabnica, Združenje borcev za vrednote NOB Kranj in mestna občina Kranj (MOK). Zbrane je pozdravil predsednik Krajevne skupnosti Žabnica Andrej Šifrer, vence ob spomeniku pa so položile delegacije organizacij združenj borcev za vrednote NOB, krajevnih skupnosti, MOK, območnega Združenja veterancev vojne za Slovenijo Kranj in Policijskega veteranskega združenja Sever. Slavnostna govornica je bila podžupanja MOK Manja Zorko, ki je orisala dogodke med drugo svetovno vojno v teh krajih. Še posebej je poudarila mladost padlih partizanov in se vprašala, ali smo se iz tragičnih dogodkov kaj naučili. »Nismo. Sodeč po številu vojn in konfliktov, miru med državami in ljudstvi še dolgo ne bo. V Sloveniji živimo v miru. To dejstvo moramo bolj ceniti in spoštovati. Mir in svoboda nista samoumevna, bila sta težko priborjena. In to mora biti naše sporočilo mladim,« je končala.

Slovesnost ob 82. obletnici preboja Selške čete Cankarjevega bataljona na Planici

Kulturni program so ustvarili: Pihalni orkester mestne občine Kranj, učenke in učenci Osnovne šole Stražišče, Podružnične šole Žabnica, pevski zbor DPD Svoboda Stražišče, Stanislav Praprotnik na trobenti ter častna straža Slovenske vojske in praporščaki.

Tragična bitka na Rovtu pri Planici je potekala 27. marca leta 1942. V hudi zimi se je Cankarjev bataljon po dražgoški bitki razdelil na več čet. Ena od njih je bila Selška četa, ki se ji je pridružil štab Cankarjevega bataljona s partizanskim poveljnikom Stanetom Žagarjem na čelu. Selška četa se je premikala proti Jamniku, na poti pa se je ustavila na jasi na vrhu Rovta. Štela je 33 borcev, med njimi je bila tudi 21-letna Francka Basaj. Fantje so bili večinoma stari od 23 do 28 let, najstarejši pa je bil 46-letni poveljnik Stane Žagar. 27. marca zjutraj je tabor obkloplilo približno 200 nemških policistov. Sledil je štiri ure dolg neenakovreden boj, v katerem je padlo 15 partizanov, med njimi tudi Francka Basaj in Stane Žagar. Skoraj vsi preživeli partizani so bili ranjeni. Prek hriba so krenili proti Joštu. Samo trije borci Selške čete so dočakali svobodo. Okupator se je po bitki hvalil, kako je pokončal bandite, kar pa je sprožilo velik upor med domačini.

Vili Knez

Babiči:

S pridnimi člani ZB Koper in člani KO Škocjan - Vanganel smo sklenili pomagati družini Sirotič pri čiščenju in ureditvi spomenika padlim partizanom med narodnoosvobodilnim bojem v Babičih. S paromatom smo oprali spomenik in ga z emulzijo zaščitili pred lišaji. Z nahrbtno kosilnico smo pokosili travo okoli spomenika ter pograbili, pospravili vejevje, pometli vso nesnago, ki se je nakopičila ob neurju. Nesnaga se je nabralo za polno traktorsko prikolico. Družina Sirotič redno vzdržuje to spominsko obeležje v Babičih. Njeni člani so obljubili, da bodo spomenik in okolico vzdrževali tudi v prihodnje, za kar se jim iskreno zahvaljujemo.

Ivan Zorč

Očiščen spomenik in okolica

Kote pri Veliki Ligojni:

Združenje borcev za vrednote NOB Vrhnika se je 10. februarja poklonilo devetim ustreljenim partizanom v Kotech pri Veliki Ligojni. Delegacija je pri spomeniku talcev, ki so jih pred 81 leti ustrelili nemški okupatorji, položila

Spominska slovesnost v Kotech

spominski venec. Tu so pokopani: Jožef Rodič, Jurij Jager, Jožef Perko, Alojzij Udovec, Franc Turk, Alojzij Makovec, Janez Vadnjala, Ivan Strojan in pesnik Ivan Rob. Prav na spomeniku je napisan njegov znameniti stavek: »Kdor za domovino umre, je živel dovolj!« (Ivan Rob)

Simon Seljak

Oseke:

Člani KO ZB NOB Tuhinj so se 11. februarja v deževnem dopoldnevu na Osekah v osrčju Menine planine s prižigom svečke, položitvijo venca in minuto molka poklonili 30 padlim borcem Šlandrove brigade. Borci so na tem kraju padli v bitki 8. februarja 1944.

Srečo Berlic

Spomin na padle borce

Lastine:

2. marca je minilo 79 let, kar so pripadniki nemškega okupatorja na Lastinah pri Sromljah in v bližnjem zaselku Suhadol pri Blatnem storili enega najhujših vojnih zločinov na Spodnjem Štajerskem med drugo svetovno vojno. Na Zagmajstrove domačiji v Suhadolu in v Zarnikovi viničariji na Lastinah so pobili ali žive zmetali v ogenj skupaj 12 ljudi, med njimi enega 15-letnega otroka in še enega nerojenega. Med pobitimi so bili tudi dva borca Kozjanskega odreda, ki sta bila pri družini Petan na nekajurnem oddihu, in aktivistka odreda Antonija Zagmajster. Med svojim krvavim divjanjem po okolici so ustrelili še Zagmajstrove deklico Nadico in 11-letnega fantiča, Liparjevega Ivana, ki je med begom v rokah nosil bratca, pa ga je zadela krogla in je tako kot Nadica umrl nekaj dni pozneje. Naslednji dan so pripadniki gestapovskih raztrgancev, ki so pregledovali kraj zločina, v bližini ustrelili še predsednika gospodarske komisije Narodnoosvobodilnega odbora Sromlje Ivana Slopška.

Spomin na enega najhujših zločinov

Spomin na pobite rodoljube so tudi letos počastili svojci pobitih ter člani Združenja borcev za vrednote NOB Brežice in Krško, ki so ob navzočnosti številnih praporščakov veteranskih organizacij ter recitatork Osnovne šole Artiče in harmonikarja Nika Vovčika izvedli kratko komemoracijo v spomin na tragedijo in opomin današnjim rodovom, da nikoli ne dopustijo vrnitve nacifašistične strahovlade in narodnega izdajalstva. Avtorica programa je bila Ida Ostreljč, ki je tudi povezovala prireditve.

Stane Preskar, foto: Anton Petrovič

V SLIKI IN BESEDI

Kazlje:

V Kazljah, kjer z zaselkom Jeriši prebiva okrog 180 prebivalcev in je to samostojna krajevna skupnost v sežanski občini, se vsako leto spominjajo 3. marca 1943, ko je bila vas požgana, domačini pa zverinsko mučeni in odpeljani v izgnanstvo. Nemci so tega dne pobili pet talcev, v času narodnoosvobodilnega boja pa je svoje življenje za svobodo darovalo enajst borcev.

Tudi letos so 81. obletnico tragičnih in krutih dogodkov navdse slovensko zaznamovali s komemoracijo v domu krajevne skupnosti in agrarne skupnosti v Kazljah. Številni zbrani nja vsakoletni spominski prireditvi so v spremstvu praporščakov želeli podeliti spomine na tragične dogodke z mlajšimi generacijami, ki se udeležujejo spominskega pohoda. Kajti kot je poudaril predsednik sežanske borčevske organizacije Bojan Pahor, smo danes priča vrnitvi fašizma. Poznavanje polpretekle zgodovine ne bo ustavilo fašizma, nepoznavanje pa mu odpre prsto pot do cilja. Podpredsednica ZKB NOB Slovenije dr. Ljubica Jelušič pa je orisala dogodke med drugo svetovno vojno, ko je 24. februarja 1943 Prva kraška četa v bližini Kazelj napadla italijanski tovornjak in zaplenila tovor. Povračilni ukrepi so se zgodili 3. marca, ko so fašisti požgali vas in ubili štiri aktiviste Osvobodilne fronte (Stanka in Franca Pupisa, Alojza in Pavla Vrana). Aretirali so tudi 38 vaščanov in jih odpeljali v konfinacijo v Italijo. V vasi je bila italijanska postojanka, ki je štela 130 vojakov. Šele po kapitulaciji Italije 9. septembra 1943 so se aretirani vaščani vrnili domov. V vasi so bili dva bunkerja in tiskarna. Vaščani so pomagali in sodelovali z odborom Osvobodilne fronte. Jelušičeva je govorila tudi o domačinu Miroslavu Žvabu, borcu za delavske pravice, ki se je v času, ko so Kazlje gorele, boril v Neaplju. Tudi njemu nameravajo

Spominska slovesnost v Kazljah

postaviti spominsko ploščo v domačem kraju. Sicer pa Kazeljci lepo skrbijo za vse tri spomenike NOB in jih vzdržujejo.

Številne, ki so se zbrali, da izrazijo spoštovanje padlim junakom, sta pozdravila še sežanska svetnica Alenka Miklavc in predsednik krajevne skupnosti Kazlje Boštjan Milič. »Danes ne stojimo tu samo v spomin na žrtve. Kot skupnost, ki ceni svojo zgodovino in dediščino, smo združeni v želji po ohranjanju spomina na preteklost. Razumevanje lastne zgodovine je ključno, saj nas opominja na uničujoči vpliv nasilja in vojne na posameznika in skupnost. Dolžnost vseh nas, naslednikov trpečih pred osmimi desetletji, je delovati v prid skupnosti,« je poudarila Miklavčeva.

Julija Južnič je povezovala prireditve in recitala nekaj Kajuhovih in Kosovelovih pesmi, partizanske pesmi pa so zadonele tudi ob zvokih domačega harmonikarja Andreja Rodice. Slovesnost so sklenili s sprehodom do vseh treh spomenikov v vasi in zunaj nje, kamor so položili vence.

Olga Knez

Breznica:

23. marca je bila na Breznici pod Lubnikom slovesnost v spomin na 80. obletnico smrti Petra Kavčiča - Jegorova in Danile Kumar - Andreje. Oba sta 18. marca 1944 padla v nemško-domobransko zasedo.

Spominska slovesnost na Breznici pod Lubnikom

Slovesnost je potekla ob spominski plošči Petra Kavčiča. Po polaganju vencev je krajši govor imel Franc Franko, predsednik KO ZB Škofja Loka mesto, ki je orisal takratne razmere in zadnjo tragično pot obeh žrtev. V kratkem kulturnem programu so nastopili recitatorji in pevci, slovesnosti pa so se poleg praporščakov udeležili tudi člani družin Kavčič in Kumar. Slovesnost je bila dokaj dobro obiskana, navzočih je bilo okoli 60 privržencev narodnoosvobodilnega boja vseh starosti.

Srečo Rovšek

Cerkvenjak:

Na rednem letnem pregledu opravljenega dela in načrtovanih dejavnosti so 7. marca člani z zadovoljstvom ugotovili, da so ob dokaj majhnem številu članov izpolnili vse zastavljene načrte, nekatere ob odličnem sodelovanju z občino, osnovno šolo in Društvom general Maister Cerkvenjak.

Temeljno vodilo ZB NOB je poznati preteklost, razumeti sedanjost, imeti vizijo prihodnosti. To je rdeča nit, ki povezuje različne generacije. Vrednote, ki so ljudi povezovala med narodnoosvobodilno borbo, so naša sedanjost in tudi prihodnost. Člane družijo spoštljiv odnos do dediščine narodnoosvobodilnega boja in tudi vrednote, kot so tovarištvo, solidarnost, ponos, humanost, ter vrednote, ki so sestavni del človekovih pravic.

Predsednik ZB NOB Cerkvenjak Franc Bratkovič je v svojem poročilu med drugimi omenil že tradicionalni pohod v spomin na prvi partizanski spopad na območju nekdanje velike občine Lenart v Stanetincih, kjer je 14. julija 1942 počila prva partizanska puška, med drugo svetovno vojno sestreljenim zavezniškim letalcem na Vanetini, komemoracije ob dnevu spomina na mrtve, predavanje o narodnoosvobodilnem boju v osnovni šoli in že tretje tekmovalje v streljanju z zračno puško za učence. Ob njem so jih poučili o ravnanju s strelnim orožjem in seznanili z vojaškimi poklici. Seveda nista izostali tudi okrogla miza v okviru prireditev ob občinskem prazniku in ce-

loletna skrb za spominska obeležja. Opozoril pa je tudi na vandalizem, žrtve katerega je bil tudi osrednji spomenik NOB.

Programske naloge so med drugimi tudi v letošnjem programu dela. Med že izvedenimi so udeležba na komemoraciji na Osankarici, obisk kraja strmoglavljenega angleškega lovca v Čagoni, spomladanska ureditev pomnikov narodnoosvobodilnega boja in 19. marca v sodelovanju z združenjem SGF in občino pohod in poklon ob 80. obletnici strmogavljenja ameriškega bombnika na Vanetini. V spomladanski del programa spadajo še spominska ura ob dnevu upora pri spomeniku NOB, predavanje Domoljubje in NOB v Slovenskih goricah v šoli in okrogla miza o domoljubju in narodnoosvobodilnem boju ob občinskem prazniku. Med novostmi v programu sta pobuda za literarni natečaj Upor in NOB na območju Cerkvenjaka v sodelovanju z osnovno šolo in ustanovitev strelske sekcije.

Med ovirami pri delovanju je predsednik Bratkovič omenil dokaj majhno računalniško pismenost zlasti med starejšimi člani in dejstvo, da nimajo lastnega prostora za delovanje in arhiviranje gradiva. Pomembna naloga pa naj bi bila tudi pridobivanje novih članov. V razpravi so člani in gosta, župan Marjan Žmavc in predsednik DGMC Roman Lorenčič, pozitivno ocenili delovanje združenja.

Edvard Pukšič

KONCERT 22. maja v Cankarjevem domu

Pesem daje moč

Nataša Loborec Perovšek pripravila 22. maja v Kosovelovi dvorani Cankarjevega doma koncert pod naslovom Pesem daje moč. Program bo zajemal partizanske pesmi, slovenske ljudske in pesmi drugih narodov ter zabavne in avtorske skladbe Rudija Lobarca.

Nataša Loborec

Nataša Loborec Perovšek je mezzosopranistka, glasba jo spremlja že več kot sedem desetletij. Ekonomistka po poklicu, po duši pa velika ljubiteljica umetnosti, zlasti glasbe, je lepoto petja partizanskih, ljudskih in ponarodnih pesmi doživljala že v otroštvu, pri starših. Prve pesmice, ki jih je kot štiritletna deklica prepevala, so bile: Zakaj sem partizan, Kje so tiste stezice, N'mav čez izaro. V mladostniških letih je kakor vsi mladi prepevala popularne pesmi, nato pa jo je pot čedalje bolj vodila v klasično glasbo. Ob študiju ekonomije je obiskovala solopetje, od tam naprej pa se je njena pot prepletala s potjo njenega bodočega moža Rudija Lobarca, glasbenika simfonika v orkestru RTV Slovenija, v zasedbi trobente, profesorja glasbe, pesnika, skladatelja in dirigenta, ki je življenje posvetil glasbi. Ta je postala njun svet, v katerem sta drug drugega mojestri. Rudi Loborec bi letos dopolnil okrogli življenjski jubilej devetdeset let, a ga žal že 14. leto ni več med nami.

Natašo Loborec Perovšek poznamo tudi kot ustanoviteljico Kulturno-umetniškega društva Mešani pevski zbor Ljubljanske banke, pozneje Decet SKB banke; vodja zbora v obeh obdobjih je bil Rudi Loborec. Njihove pesmi so donele doma in v zamejstvu, vabljeni so bili na nešteto prireditev, prepevali so na partizanskih pohodih, dobrodelnih koncertih, v domovih starejših, povsod pa so bile nepogrešljive partizanske pesmi.

Za uspešno in dolgoletno delo v glasbeni dejavnosti je Nataša Loborec Perovšek prejela Gallusovo značko Zveze kulturnih organizacij Slovenije, Zveza združenj borcev za vrednote NOB pa ji je podelila priznanje za požrtvovalno ohranjanje in varovanje vrednot narodnoosvobodilnega boja.

S. B.

Koncert bo 22. maja ob 19. uri. Cena vstopnice je 19 evrov. Nastopili bodo Nataša Loborec Perovšek z gosti: Ronja Praprotnik, sopran; Brina Vukovič, mezzosopran; Aljaž Kolenko, bariton; Pevski zbor Osnovne šole Spodnja Šiška, Ljubljana in zborovodkinja Tanja Zgonc; Julijana Peroša, harmonika; Katarina Peroša, klavir; Branko Sladič, harmonika; Nejc Zahraščnik, trobentač Policijskega orkestra; Terezija Potočar Korosec, recitatorica Društva Gorjanska četa; Ljubomir Skupek, Društvo Gorjanska četa.

DOGODKI Planina 20. aprila 1944

80. obletnica ustanovitve PPZ

»In ves slovenski rod, hvaležno posveti junakom svojim naj slavi, časti, od zmag do zmag nas vodil je tovariš Stane!« (C. Zagorski, M. Klopčič)

Na začetku pomladi, 20. aprila 1944, je bil na obrobju roških gozdov na Planini v hiši, ki je danes ni več, ustanovljen Invalidski pevski zbor. Nedaleč stran, v grapi roških gozdov, je dobrih pet let imel svoj zadnji dom komandant Stane. Pesem Komandant Stane je bila in je še vedno pogosto slišana na nastopih zbora, ki je pognal svoje korenine dobrega pol leta pred izgubo komandanta Glavnega štaba NOV in POS.

Ustanovitev zbora se je zdela kot novo rojstvo in upanje okrevajočih ranjenecv partizanov. Tisti, ki niso mogli več nositi orožja, so se borili s pesmijo in besedo. Pojoča četa sedemnajstih mladih fantov, izbranih izmed več kot osemdesetih okrevajočih borcev, je v kmečki izbi ene od domačij prizadevno vadila pod taktirko očeta zbora, skladatelja Karola Pahorja. Karol Pahor (1896–1974) je bil akademsko izobražen skladatelj, doma v Vrdeli pri Trstu. Pred odhodom v partizane leta 1943 je kot honorarni pedagog na Glasbeni akademiji v Ljubljani na besedilo Mateja Bora napisal sploh prvo partizansko pesem Hej, brigade.

Nastop Invalidskega pevskega zbora 10. avgusta 1944 v Črnomlju (arhiv Partizanskega pevskega zbora)

Tudi po več ur na dan je vadil edinstveni zbor v takratnem vojskujočem se svetu. Prvi nastop je imel 27. aprila 1944 v rojstni Planini pod Mirno goro. Število pevcev je do julija 1944 narastlo na 32 in do konca vojne je bilo že 33 članov. S partizansko in ljudsko pesmijo so bodrili borce, ranjence in prebivalce po vsej Beli krajini, na območju Kočevskega roga in na Radiu OF. Prepevali so pesmi Kajuha, Bora, Klopčiča, Brejca, Udoviča idr. Njihov dirigent je takrat skladal pesmi tudi za vsakdanjo rabo, ki so danes že ponarodele: Na juriš, Jutri gremo v napad, Komandant Stane, Pesem jetnika, Hej, brigade, Lirična koračnica, Ne bo me strlo itd. Po nekaterih virih naj bi med narodnoosvobodilnim bojem okoli petdeset skladateljev partizanov ustvarilo več kot tristo zborovskih skladb. Nekateri od njih so z vodenjem pevskega zbora vse do dandanašnjih dni uspešno ohranjali glasbeno dediščino pesmi upora. In ne le to, številni od njih so se s svojim glasbenim ustvarjanjem med vojno in po njej trajno zapisali v zakladnico raznovrstnega slovenskega glasbenega ustvarjanja. Pahorjevo pionirsko mesto je januarja 1945 prevzel skladatelj in pianist Pavel Šivic (1908–1995), ki je prva leta druge svetovne vojne preživel v nemškem in italijanskem ujetništvu. Zbor je vodil do junija 1945. Pevci so gostovali med ranjenimi partizani v Bariju in že prvi dan osvoboditve Ljubljane, 9. maja 1945, so imeli v glavnem mestu svoj 120. nastop. V tem obdobju je nastal njihov železni repertoar, ki ga sestavljajo priljubljene bojne pesmi, večinoma pisane prav zanje.

Nekaj let po vojni so pevci le občasno nastopali, leta 1952 pa sta ga z imenom Partizanski invalidski pevski zbor obnovila Pavel Šivic in skladatelj in zborovodja Janez Kuhar (1911–1997), avtor prve partizanske opere Tam nekje v gozdovih. Po prenehanju delovanja invalidov v zboru se je ta leta 1972 preimenoval v Partizanski pevski zbor, kot se imenuje še danes. Od leta 1953 je stopil na čelo zbora in ga 28 let vodil skladatelj in zborovodja Radovan Gobec (1909–1995), doma iz Podgrada pri Ilirski Bistrici. V tem času je imel zbor več kot tisoč nastopov doma in v tujini. Zbor je v 70. letih imel več kot 80 pevcev.

V letih 1980/81 je zbor vodil Miro Kokol, od leta 1981 Milivoj Šurbek in nato Ciril Cvetko (1920–1999) v letih 1985/90 in Peter Škrjanec 1990/92. Ko je vodenje leta 1992 prevzel dirigent in zborovodja Franci Gornik (roj. 1940), je imel zbor zgolj 22 pevcev. Zaradi načrtnega dela in stanja v družbi je zanimanje za delovanje v zboru naraščalo in število članov se je povzpelo celo na 41 pevcev. Dolgoletnega zborovodjo Franca Gornika je po četrtoletja leta 2017 zamenjal mlajši Iztok Kocen. Zdaj zbor 32 pevcev vodi zborovodja Jakob Barbo.

Pevci so imeli vsega skupaj več kot 3600 nastopov. Prepevajo partizanske, tuje pesmi upora in domoljubne pesmi iz zgodovine zadnjih stotih let, ko se je slovenski narod boril za svoj obstoj – za svobodo in človečnost. Prejeli so številne nagrade. Ponosni so na Prešernovo nagrado, nagrado AVNOJ-a in nagrado mesta Ljubljana.

Rosa Mohar

KNJIGA Miloš Ivančič

O zamolčani zgodovini
prekomorcev

Čitalnica Kosovelove knjižnice v Sežani je bila spet dobro obiskana, tokrat na predstavitvi knjige novinarka, publicista in upokojenega urednika Radia Koper Miloša Ivančiča z naslovom *Prekomorci: zgodbe o odisejdi Primorcev in Istranov*.

Po pozdravnem nagovoru direktorja domače knjižnice Marka Matičetovega je avtor predstavil knjigo, ki je plod njegovega dolgotletnega novinarskega raziskovalnega dela, ko je za koprski radio posnel pogovore z več tisoč ljudmi in pripravil več kot 500 daljših oddaj o primorskih krajih in ljudeh z obeh strani meje. »Zdaj ko nekateri želijo spreminjati našo zgodovino in oblatiti narodnoosvobodilni boj, je prišel čas, da povem resnico, kot so jo naši primorski ljudje doživeli in preživeli,« je poudaril Ivančič, potem ko je začel s predstavitvijo himne prekomorcev, ki jo je uglasbil Rado Simoniti, in proslave ob 60. obletnici ustanovitve prekomorske brigade, ko so nastopili združeni pevski zbori Primorske pod vodstvom dirigenta Oskarja Kjudra.

Prekomorce (vojsko, nastalo v sodelovanju z zavezniki, ki se je rodila na bojiščih v Afriki, Italiji), ki jih je bilo nad 35.000, med njimi več kot 27.000 primorskih Slovencev in istrskih Hrvatov, je avtor številnim zbranim predstavil v audio- in video-obliki. Knjiga temelji na številnih dokumentarnih knjigah o prekomorcih, ki jih je napisal Albert Klun ob

Predstavitve knjige Miloša Ivančiča (desno) *Prekomorci* v Sežani

začetni pomoči Srečka Vilharja, in na arhivu prekomorskih brigad, ki ga hrani Pokrajinski arhiv Koper. Pri tem mu je vso pomoč ponudila njegova direktorica mag. Nada Čibej, ki je tudi napisala spremno besedo h knjigi in na prireditvi v Sežani, ki so jo organizirali v sodelovanju s sežansko borčevsko organizacijo, poudarila pomen bork prekomorskih brigad. V knjigi avtor s pripovedmi prekomorcev razkriva žal še vedno zamolčano ponosno zgodovino Primorske in njene prekomorske brigade, topniške, tankovske, mor-

nariške in letalske enote, ki so odločilno vplivale na osvoboditev naše domovine vse do Trsta in Celovca. Prekomorci so bili, mogoče prav zato, namerno zamolčani prej in zdaj. Knjiga je bila izdana lani v sodelovanju s koprskim Pokrajinskim arhivom v počastitev 80. obletnice ustanovitve prekomorskih brigad v sozaložbi koprskega Pokrajinskega muzeja in Združenja protifašistov, borcev za vrednote NOB in veteranov Koper

Olga Knez

IMELI SMO LJUDI

Boris Kralj

Boris Kralj se je rodil 23. aprila 1951 v Slovenj Gradcu materi Anici in očetu Francu. Osnovno šolo je obiskoval v Vuhredu in jo končal v Radljah ob Dravi. Srednjo kemijsko šolo je obiskoval v Rušah. Sledil je svoji viziji in nadaljeval študij na metalurški fakulteti v Ljubljani. Delati je začel v Stari livarni na Muti, nato je bil gonilna sila pri gradnji obrata jeklenega granulata, ki je bil sestavni del Tovarne poljedelskega orodja in livarne Muta. Nazadnje je služboval v Livarni Vuzenica. S svojim znanjem, izkušnjami in prijaznostjo je v vseh obratih zapustil neizbrisno sled. Sodelavci in delavci v tovarni se ga spominjajo kot dobrega vodjo in predvsem zanesljivega prijatelja.

Z ženo si je zgradil dom na Muti in tu je z družino živel do svojega zadnjega dne. Dom mu je pomenil vse. Srčno je urejal okolico. Srečen je bil in užival je v krogu najdražjih, žene, otrok in predvsem vnukov. Zahrbna bolezen ga je mnogo prehitro iztrgala iz ljubečega okolja. Odšel je za vedno 13. decembra 2023.

Kot član stranke LDS je kandidiral za župana v občini Muta. Občani Mute so ga izvolili za svojega župana kar tri mandate, od leta 2002 do 2014, nato se je upokojil. Vendar tovariš Boris ni počival doma. Bil je aktiven član Gobarskega društva Ježek, Društva upokojenecv Muta in je postal predsednik Občinske organizacije borcev za vrednote NOB Muta.

Prav OO borcev za vrednote NOB Muta se mora Borisu posebej zahvaliti, saj si je v svojem zadnjem mandatu županovanja zelo prizadeval za obnovo spomenika NOB na Pernicah. Neizmerno smo mu hvaležni, da stoji na Pernicah prekrasna veduta v spomin na umrle borce II. Lackovega odreda. Prvotni spomenik na Pernicah je tako načel zob časa, da je bil celo nevaren za obiskovalce. V času njegovega županovanja so vsa leta ob spominskih obeležjih v občini Muta pred dnevom spomina na mrtve potekale žalne slovesnosti. Te so v kraju Muta postale tradicionalne.

Občina Muta mu je podelila naziv častnega občana ob njegovi sedemdesetletnici, iz obrazložitve sem izpisala:

»Kot dolgoletni pomemben član naše skupnosti si je vedno prizadeval za dobrobit vseh občank in občanov, ne samo kot vodilni predstavnik gospodarske družbe in župan občine, ampak tudi kot človek, sosed in prijatelj. Njegova dejanja so vsebovala velik občutek za socialne stiske in skrb za malega človeka.«
I. K. B.

V REBRI

*V rebri pobiti ležijo
fantje, dekleta, partizani,
kar štirje so iz iste hiše,
sneg naletava nanje, bili so izdani!*

*Morilci ne dovolijo pokopa,
čez novo leto morajo tu ležati,
mama je doživela žični zlom,
očeta meče božjast, treba ga je varovati!*

*Krajec se je obesil na zimsko nebo,
nad hišo vsako noč skovika ptica,
mrzlo se bleščijo osamljena okna,
ljudje si zavijajo ledena lica!*

Jože Sevljak

V ŽICI

*Ljubljana – taborišče,
kamor se obrneš,
išče te, išče
izdajalca oko
in kaže z roko:
»Glejte ga!
Tudi ta je kriv.
Držite ga!
Zaprmo ga!
Namesto nas bo zgnil.«*

Franc Dermastja-Som
(april 1942, Gonars)

DOGODKI Pod Planino v Sežani

Postoj, popotnik,
in zapomni si moje ime

V Sežani pod Planino smo 17. februarja na spominski slovesnosti počastili spomin na pet talcev, ki so jih na Kaliču, planini nad Sežano, ustrelili nemški okupatorji in jih za silo zagreblili v apnenici na kraju, kjer zdaj stoji velika skala. Na njej je vklesanih pet imen. 15. februarja je minilo 80 let od tistih grozljivih trenutkov, ko so iz sežanskih zaporov gnali v hrib Sedovnik pet domoljubov, ki so jih prej več tednov mučili. Šli so po poti, ki je pozneje po vojni dobila ime Ulica talcev. Le najmlajši med njimi, dvajsetletni Jožef Pavlič iz Poljan pri Štjaku, je bil partizan, drugi so bili že starejši možje z družinami, aktivisti Osvobodilne fronte, organizatorji ljudske oblasti.

Ob 80. obletnici njihove usmrtnice je bilo srečanje ob spomeniku ganljivo, spontano, polno spominov na mladost, ko so otroci iz vrta in šole v Sežani še hodili na pot do

vamo, da bi talci ne bili pozabljeni.

Najbolj si je za to prizadeval Ludvik Husu, ki pogosto sam zavije pod Planino in očisti spomenik. Obiskal je pokopališča v Avberju, Križu, na Štjaku, Taboru nad Vrabčami, v Divači. Iskal je spomenike, na katerih bi bili napisani talci, ker so bili vsi prekopani in pokopani v svojih vaseh. Potem je iskal njihove svojce. Nekatere smo tudi uspeli povabiti na slovesnost. Veliko si je prizadeval Srečko Rože (Vojaški muzej Lokev), ki je spomenik pred leti obnovil in črke talcev znova izpisal. Domačini spod Planine so letos pod vodstvom podžupanje Sežane Vanje Jelen spomenik in okolico skrbno očistili. Prišli so praporščaki združenj borcev iz Sežane in Senožeč, pa Zveze veteranov vojne za Slovenijo, veteranskega združenja Sever in Zveze slovenskih častnikov. Igor Rojc je spoštljivo vodil

Spominska plošča na skali, kjer so bili talci ustreljeni.

spomenika in ob njem z dvignjeno glavo prepevali partizanske pesmi. O tem je v imenu Združenja borcev NOB Sežana pripovedovala Mirjam Frankovič Franetič. Ganljivo je bilo poslušati njene spomine na prvo službo vzgojiteljice v vrtcu v Sežani, od koder je vodila otroke na sprehod k spomeniku. Govorila je o pesmih in ponosu takratnih otrok in želi si, da bi danes otroci enako ponosno obiskovali grobove tistih, ki so dali življenje za našo svobodo. Prišli so svojci, ki so izrazili hvaležnost občini Sežana in županu Andreju Sili, da je bila po mnogo letih organizirana slovesnost v spomin na mučene in ustreljene talce. Prišli smo številni, ki si že več let prizade-

prireditev in občuteno recital. Župan Andrej Sila je imel slavnostni govor. Igor Grmek je govoril v imenu svojcev. Njegov stric je bil Ciril Grmek. Že pred vojno je bil revolucionar, zaradi sodelovanja v TIGR je bil obsojen na zaporno kazen. Bil je zaprt v italijanskih zaporih. Glasbena šola in Ivo Bašič sta glasbeno popestrila slovesnost.

Naj ne bodo pozabljeni:
Alojz Frančeškin iz Kostanjevice na Krasu,
Ciril Grmek iz Avberja,
Karol Kariž iz Križa,
Franc Kariž iz Divače,
Jožef Pavlič iz Poljan pri Štjaku.

Ljubica Jelušič, foto: Ludvik Husu

V METEŽU ZGODOVINE Karlo Godnič – 1. del

Kratka in tragična

Predlani je minilo 80 let od smrti primorskega rodoljuba, tigrovca Karla Godniča. Tragično zgodbo svojega očeta nam je razkrila njegova hči Marija Godnič, 88-letna upokojena učiteljica iz Kopra, dolgoletna članica koprskega Združenja protifašistov, borcev za vrednote NOB in veteranov ter članica Društva TIGR Primorske, OE slovenska Istra.

Karlo/Dragotin Godnič (po domače Ščuorkin) je bil doma v Komnu na Krasu. Rodil se je 6. marca 1909 očetu Frideriku/Miroslavu Godniču in materi Mariji Godnič z dekleškim priimkom Cotič kot peti od enajstih otrok. Osnovno šolo je obiskoval v rojstnem kraju in desetleten dočakal konec prve svetovne vojne, razpad Avstro-ogrske monarhije ter priključitev Primorske k Italiji, ki je primorske Slovence že kmalu

po prihodu fašistične stranke na oblast nameravala izseliti ali asimilirati. Prepovedala je rabo slovenskega jezika v uradih in šolah, ukinila vse stranke razen fašistične, ustanavljala svoja društva in ustanove, po letu 1920 pa je uporne Primorce začela tudi nasilno potujčevati (požig Narodnega doma v Trstu, ukinjanje slovenskega časopisja, zapiranje upornikov, uboji). Leta 1921 je fašistična stranka pod vodstvom Benita Mussolinija prišla v parlament. Fašistični pritisk na Slovence na priključenem ozemlju se je vse bolj stopnjeval, zlasti po letu 1927, ko so se organizirale prve uporne skupine Primorcev (TIGR, Borba, Edinost).

Srečanja s tigrovci na Nanosu
Tudi Karlo Godnič se je že kot mladenič odločno upiral potiali-

REPORTAŽA 80. obletnica smrti Dušana Bordona

Padli za svobodo so hoteli življenje

13. aprila je minilo 80 let, ko je v občini Caprese Michelangelo v severovzhodnem delu Toskane pod streli fašističnih krvnikov padel slovenski partizan Dušan Bordon. Kraj njegovega zadnjega boja v naselju Samprocino in počivališče v kostnici v bližnjem Sansepolcru smo na dan spomina skupaj obiskali predstavniki Združenja protifašistov, borcev za vrednote NOB in veteranov Koper ter večja skupina učencev in učiteljev Osnovne šole Dušana Bordona v Kopru.

Na dvodnevno pot, katere snovalec je bil predsednik koprške borčevske organizacije Vojko Vodopivec, smo se Koprčani tokrat odpravili drugič v petih letih in znova so nas toplo sprejeli predstavniki krajevnih organizacij Vsedravnega združenja partizanov Italije ANPI, občinskih uprav in domačini. Utrdila je prijateljstvo med slovenskimi in italijanskimi dediči te skupne zgodovine in pritrčila pobudi za pobratenje vpletenih občin in šol. Vse izrečene besede v obeh jezikih pa je povezovala želja po sodelovanju in miru v svetu.

Po večurni vožnji med zelenimi griči slikovite italijanske dežele smo na prvi postaji obiskali kostnico v Sansepolcru, tako zelo podobno kostnici v furlanskem Gonarsu. V hladnih in temnih podzemnih prostorih spoštljivo hrani posmrtno ostanke 446 padlih in umrlih partizanov in protifašistov. Njeno zgraditev je v dogovoru z vlado v Rimu zagotovila tedanja jugoslovanska oblast. V pocinkani žari s številko 394, rdečo zvezdo in izpisanim imenom počiva naš Dušan Bordon, ki ga imajo tudi Italijani za svojega junaka. Njegovo ime je skupaj z imeni drugih umrlih izpisano še na železnih vratih ob vstopu v podzemne prostore. V nagovorih pred osrednjim spomenikom na pokopališču se ga je spomnili tudi predsednik ZZB NOB Slovenije **Marijan Križman**, ki se je skupaj s sodelavci v Sansepolcru pridružil obiskovalcem iz Kopra. Zbrane sta pozdravila še predsednica in podpredsednik tamkajšnjega ANPI **Patrizia Fabroni** in **Libero Alberti**. S svojo prisotnostjo nas je podobno kot pred petimi leti počastil tudi italijanski partizan **Gherardo Dindelli** častitljive starosti stole-

Spominska slovesnost in ogled kostnice v Sansepolcru

Odkritje spomenika Dušanu Bordonu in soborcu Rusu Petru

tja in nekaj mesecev. Duše in srce prisotnih je pobožalo petje učencev Osnovne šole Dušana Bordona.

Podobno razpoloženje nas je prevzelo tudi na območju nekdanjega fašističnega taborišča Renicci, kjer je sprva pod platnenimi strehami in zatem v barakah trpelo več tisoč jugoslovanskih zapornikov. Zaradi hude lakote, grozljivih življenjskih razmer v zimi in mrazu na prehodu med letoma 1942 in 1943 je tam za vedno ostalo 160 ljudi. Tudi k tamkajšnjemu spomeniku smo položili cvetje s trakom v slovenskih nacionalnih barvah. Doživetje so s pripovedmi obogatili gostitelj **Mirco Draghi** ter sinovi Marko, Jani in Janez treh preživelih taboriščnikov iz Slovenije, Vinca Kožuha, Janeza Aliča in Alojza Maršiča. Renicci je okusil tudi Dušan Bordon, od koder sta z bratom Radom kljub štiri metre visoki bodeči žici uspela pobegniti nekaj dni pred kapitulacijo Italije. Organiziral je garibaldinsko brigado Pio Borri in v njej postal politični komisar.

Sobotni del spominske poti smo začeli na pokopališču v kraju Samprocino, kjer so po bitki na bližnji gmajni domačini aprila 1944 z blagoslovom župnika pokopali ubitega **Dušana Bordona** in ruskega partizana **Pjotra Fesipovica**. Padla sta ob kamnitem zidu nekaj sto metrov stran, ki ga domačini zaradi prelite krvi še danes imenujejo »rdeči zid«. Izdano Dušanovo skupino partizanov so napadli fašisti, Dušan in Pjotr pa sta padla, medtem ko sta z orožjem varovala umik drugih borcev. Njuni trupli je sorodnik pričevalke, domačinke **Miriam Ricci**, zavlekel med dreve, od koder so ju odpeljali na pokopališče in pokopali. Po vojni so na grob postavili spominsko ploščo z imenoma. Ko so decembra leta 1973 posmrtno ostanke prenesli v Sansepolcru, so marmorno ploščo na podstavku prenesli k zidu pred vhodom na pokopališče. Čez čas se je plošča prelomila in oba dela so zavrgli za stranski zid. Desetletja je veljala za izgubljeno, vse do marca

Obisk nekdanjega taborišča Renicci in učna ura zgodovine

Slovesnost na nekdanjem pokopališču v kraju Caprese Michelangelo

leta 2019, ko sta ju med brskanjem ob pokopališkem zidu našla italijanski domačin in učitelj zgodovine v Osnovni šoli Dušana Bordona v Kopru Zdravko Marenčič.

V spomin na bitko pred 80 leti so v soboto v naši prisotnosti slovesno odkrili spominsko obeležje. Kamnita »polovična« križa z imeni Dušan in Pjotr stojita na nižjem zidku, v katerega so vgrajeni tudi istrski kamni, ki so jih lani tja pripeljali slovenski borci. Zgodovinsko dogajanje je podrobno obrazložil neutrudni poznavalec **prof. Antonio Acquisti**, z njim pa tudi več govornikov, predstavnikov kar treh občinskih uprav. Številne prisotne sta pozdravila tudi predsednik slovenskih borcev **Marijan Križman** in policijski ataše na slovenskem veleposlaništvu v Rimu **Roman Čok**. Sama sem se v dvojezičnem nagovoru zahvalila italijanskim prijateljem, ki tako spoštljivo ohranjajo spomin na naše borce, in za obeležje slovenskemu junaku, ki je v svojem kratkem življenju udejanjal

plemenite človeške vrednote. Slišali smo tudi pripoved nečaka Bordonove sodobnice v vasi, ki je mlajšim rodovom v družini zaupala svoje družjenje s prijaznim, nadvse odprtim in razgledanim slovenskim partizanom. Učil jo je peti, tudi znano *Lili Marlen*. Slovesnost pred novim spomenikom so veličastno sklenili mladi koprski pevci zbora Osnovne šole Dušana Bordona in njihovi recitatorji. Petju borbene *Bella ciao in Šivala je deklica zvezdo* se je pridružil marsikdo iz pisane množice prisotnih.

Da, kar nekajkrat smo udeleženci te s spomini in pristnimi čustvi zaznamovane poti slišali želje ali že kar prošnje italijanskih prijateljev, da bi vezi utrdili s pobratenjem občin in tudi šol. Na nas je zdaj, da prevzamemo pobudi in jima utirimo pot pri pristojnih doma v Kopru in Sloveniji. Prav bi bilo tudi, da izjemne italijanske gostitelje iz Sansepolcra in kraja Caprese Michelangelo povabimo na obisk k nam. **Mirjam Muženič, foto: Janez Alič**

pot primorskega domoljuba

jančevanju in vse večjemu zatiranju primorskih Slovencev. Zaposlil se je pri trgovcu Repiču v bližnji Ajdovščini in s tem pomagal staršem, rad je hodil s prijatelji v hribe, večkrat se je povzpel na Nanos in se tam srečeval s tigrovci. V starosti 19 let je postal komunist, včlanil se je v Komunistično partijo Italije (KPI). Kot italijanski državljani je moral kmalu zatem iti služiti vojsko v kraj Caserta v Kampeniji na jugu Italije. Isto jesen se je vrnil iz vojske in v domačem okolju nadaljeval uporniško držo proti fašizmu. Bil je član skrivnega protifašističnega gibanja TIGR, ki je delovalo v trojkih in zaradi tega ne obstajajo pisni dokazi. Vsekakor je bil med njegovimi pripadniki, povsod je označen kot član TIGR-a; v najpopolnejšem seznamu

članov tigrovskega gibanja raziskovalca Marjana F. Kranjca je zapisan pod številko 93.

V Komnu so zabeleženi kar štirje tigrovci s priimkom Godnič: poleg Karla še Franc (Karlovo bratranec), Ignac (iz druge rodbine, po domače Mežnarjev) in Just (oče igralca Iva Godniča). Sploh je bil Komen eno od žarišč tigrovske organizacije. Uporni domači fantje so se ukvarjali z ilegalnim delom, stalnim nasprotovanjem fašistom, izvajali pa so tudi konkretne akcije. Ena takih je bila leta 1929 požig šole v bližnji Škrbini na Krasu v protest, ker v njej niso smeli govoriti in pisati slovensko. Po ohranjenem družinskem spominu je bil kot tigrovcu požig stavbe naložen prav Karlu Godniču.

Prebeg v Kraljevino Jugoslavijo

V domači hiši Godničevih v Komnu je Karlova sestra Milka Godnič njegovi hčeri Mari pozneje pripovedovala, da se je Karlo še isto noč, potem ko je sodeloval pri požigu osnovne šole v Škrbini, poslovil od svojcev, gozdar Kofol pa ga je skrivaj odpeljal do Planine oziroma do Ravbarkomande na takratni italijansko-jugoslovanski meji. Po ilegalnem prestopu meje s Kraljevino Jugoslavijo se je Karlo napotil proti Hrvaški in bil najprej pri stricu, materinem bratu Cotiču, v Podsusedu pri Zagrebu, sredi leta 1930 pa se je pridružil skupini Primorcev, ki so zaradi fašističnega terorja prav tako prebežali v Kraljevino Jugoslavijo in si tam iskali nov življenjski prostor. Pri tem jim je pomagal tudi zna-

Karlo Godnič si je med Primorkami, ki so se tako kot on zatekle iskat novo življenje v Makedonijo, izbral življenjsko sopotnico – Marijo Lovišček, doma iz Kanala ob Soči. Leta 1933 sta se poročila in naslednje leto se jima je rodil sin Mirko.

ni tržaški odvetnik Ivan Marija Čok, predsednik Zveze jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine. Država je naseljevala prišleke na kmetijska posestva, med drugim tudi v Makedoniji, v izpraznjene hiše, ki so jih po koncu prve svetovne vojne zapustile turške družine. Karlo Godnič se je naselil v kraju Bistrenici ob Vardarju, v Negotinski krajini

v osrednji Makedoniji. Pokrajina je bila na videz lepa, z blagim podnebjem, vendar zaradi pogostih poplav močvirnata, zemlja pa slaba in težka za obdelovanje. Tamkajšnji prebivalci so bili revni, tudi civilizacijsko zelo zaostali, zato je prihod skupine Slovencev iz Italije za kraj pomenil velikanski napredek.

Vesna Tomc Lamut

ZLOČINI OKUPATORJEV Družina Likar - 1. del

Partizanska mama z Otlice

Na Primorskem, v tistem delu današnje Slovenije, ki je po Rapalski pogodbi pripadal Italiji, se je partizanstvo v polni meri razmahnilo šele po kapitulaciji Italije, 8. septembra 1943. Fantje in možje, prisilno mobilizirani v italijansko vojsko, so iz Italije množično bežali proti domu in številni so se že med potjo pridružili partizanskim enotam v nastajanju. Oni, ki so jih že zajeli zavezniki, so se pridružili prekomorskim partizanskim brigadam. Temu silnemu odporu proti nacifašizmu so se pridružili tudi številni Gorjani, prebivalci vasi Predmeja, Otlica in Kovk.

Na Gori nismo poznali vaških straž, tudi domobrancev ni bilo, pretežno so vse družine sodelovale z Osvobodilno fronto. Med vaščani je vladalo zaupanje, vendar stroga previdnost in molčečnost. Na Otlici 91 (takrat Oettelza), pri Šmonču po domače, je živela družina Likar. V drugi svetovni vojni so padli trije njeni sinovi: Franc v Abesiniji aprila 1936. Bil je mobiliziran italijanski vojak. Jožef - Pepče je padel kot partizan decembra 1943, partizan Angel je svoje partizansko življenje izgubil februarja 1945. Angel in Jože sta sodelovala v bojih na goriški fronti. Po razsulu partizanskega odpora pri Gorici sta se vrnila domov - le za kratek čas, da se preoblečeta in umijeta, kajti nemška vojska je prodirala na Goro. Umik

je bil nujen. Bratoma se je pridružil še Zdravko. Vsi trije so se s partizanskimi enotami Gradnikove brigade umaknili v zavetje Trnovskega gozda.

Štefanja Likar še vedno ni prebolela izgube sina Franca v daljni Afriki. Še za njegov grob ni vedela, da bi prižgala svečko ali položila cvet. Potem pa tragična novica kakor strela z jasnega: vaščana, sinova soborca, sta prišla domov povedat, da je sin Jožef 23. decembra 1943 padel na Javorniku.

Lojze Majerski in en Mežnarški, oba z Otlice, sta domačim povedala tragično zgodbo: »Tretji bataljon Gradnikove brigade NOV, v kateri je bil vaš Jože, je taboril v večji hiši pri Škvarču, med Javornikom in Vodiciami. Skedenj so borci zasedli za počitek, hlev v spodnjih prostorih so uredili v kuhinjo. Jože in soborec Ivan Žnidarski (Bolčina) sta spodaj lupila krompir. Megla je bila in ivje, vlažen mraz je lezel v kosti.

Podgrivski z Dola (Predmeja) je prišel dol in rekel Jožetu, naj mu posodi brzostrelko, ker gre v patroljo. Svoj mitraljez bo pustil na skednju za vrati, saj je pretežak, da bi z njim patroljiral. Jože mu je izročil svojo brzostrelko in z Ivanom sta dalje lupila krompir. Le kratek čas ...

Pokati je začelo vsepovsod nokrog. Vse je gorelo, en sam ogenj. Ivan Bolčina - Žnidarski je zgrabil

Franc Likar, italijanski vojak, padel v Afriki leta 1936; Angel Likar, partizan, padel leta 1945 na Trnovem; Jože - Pepče Likar, partizan, padel leta 1943 na Javorniku (od leve proti desni)

puško, ki jo je imel pri sebi, in se zakotalil po bregu navzdol, med grmovjem in skalovjem se je prebil do vasi Lome. Jože pa je stekel na skedenj, da bi prišel do mitraljeza. Med potjo so ga prestregli nemški vojaki. Še preden je prišel do orožja, je prerešetan od sovražnikovih krogel obležal mrtev. Tako sta povedala vaščana in družina nesrečnega Jožefa je obnemela v grozi, žalosti in strahu.

Gradnikova brigada se je 10. decembra 1943 premaknila s Šentiviške gore in iz Baške grape v Dolomite, ker se je tam domobranstvo širilo kakor kuga. Imela je nekaj uspehov, vendar glavne naloge - uničenje domobranske postojanke v Hotedršici - ni opravila. Njen 3. bataljon se je 21. decembra 1943 umaknil na Javornik. V hiši Pr'

Škvarči in Pr' Žaklji so se utaborili. Bataljon je štel 160 borcev. Stiskali so se na skednju, v hlevu, po izbah.

Gradnikovci so bili ves čas pohoda v bojnem stiku s sovražnikom, zato Nemcem v Idriji ni bilo težko predvideti, kje taborijo brigadne posamezne enote. 22. decembra 1943 dopoldne je nemška vojaška enota iz Idrije potrkala na vrata domobrancev v Hotedršici. Zatevali so pomoč: vodnika, dobrega poznavalca Javornika. Javila sta se dva domačina iz Godoviča. Šli so s tovornjakom, potem vso noč peš v hrib med grmovjem, ki je bilo poledenelo in zaradi ivja pripognjeno do tal. Zjutraj 23. decembra so prišli do cilja. Burja je vila svoj ples, mraz je pritiskal. Stražar pred partizanskim taborom se je zavil v plašč. Nемец si je nadel partizan-

sko kapo, se mu od zadaj približal in ga z nožem utišal za vedno.

Začel se je bojni ples. Presenečeni partizani se niti braniti niso utegnili. Nemci pa so streljali, krali, prebadali z bajoneti, tolkli s puškinimi kopiti vse, kar jim je prišlo do roke. Pravi masaker. Ogenj, kri, blato, ledeno ivje, smrad po smodniku, kriki ranjencev, kričanje pobesnelih klavcev - vse se je mešalo. Kolikšen je bil nemški »izkupiček« v tem morilskem pohodu, ni bilo nikoli ugotovljeno. Domobranci v Argentini so pozneje govorili o 90 mrtvih. Partizanske ocene govorijo o 47 ustreljenih, sedem naj bi jih zgorelo, 11 je bilo odpeljanih in zatem ustreljenih v Godoviču. Do razhajanja je verjetno prišlo, ker so partizani šteli le borce 3. bataljona. Domobranci v Argentini pa so domačine pristieli kar v štab bataljona, v štabu pa so bili sami komunisti, kar naj bi omililo njihovo krivdo.

Lahko izključimo tudi ugibanja o izdajalcu tega tragičnega dogodka. Edini izdajalci so bili domobranci iz Hotedršice. Le oni imajo na vesti masaker na Javorniku, ker so morilec prostovoljno v zavetju teme pripeljali na kraj zločina. O zverinsko pobitih domačinih glej spomine Alojza Škvarča - F. Č. Znamenje na Gori.

Andrej Bolčina - Drejče
»Zahribarski« z Otlice

V SPOMIN Valentin Kokalj - 1. del

Zormanov mlin ne ropoče več svoje pesmi

Osrednja osebnost prve polovice 20. stoletja v našem kraju je bil nedvomno Valentin Kokalj, po domače Zormanov Tine, saj je s svojim delovanjem na različnih področjih tedanjega skupnega življenja najmočnejše zaznamoval ne le naš kraj, temveč tudi širšo okolico. Pred vojno je bil odličen mlinar in izvrsten žagarski mojster ter vsestranski kulturni delavec, po izbruhu vojne pa je postal še podpornik partizanskega gibanja, aktivist in partizan, predvsem pa je bil vse življenje dober človek z veliko ljubeznijo do svojega naroda, domače zemlje in slovenskega jezika. Bil je tudi eden izmed štirih domačinov, ki so v noči na 16. september 1941 prav v njegovem (Zormanovem) mlinu ustanovili Odbor Osvobodilne fronte za Visoko in Luže. Novembra lani je minilo 80 let od njegove prezgodnje smrti v koncentracijskem taborišču Gusen, podružnici zloglasnega Mauthausna.

Valentin Kokalj se je rodil 30. januarja 1901 na Suhi pri Predosljah. Bil je osmi izmed dvanajstih otrok. Družina se je preživljala s skromno kmetijo. Zaradi različnih bolezni, predvsem jetike, je nekaj otrok umrlo že v prvih letih življenja. Zgodaj sta umrla tudi oba starša - najprej mati, nato še oče. Tako so osiroteli Kokaljevi otroci morali že v rani mladosti oditi po svetu. Najmlajše med njimi so sprejeli sorodniki, najstarejši trije pa so odšli celo v Ameriko. Tine, ki je bil ob očetovi smrti star komaj deset let, je nekaj časa še ostal v domači vasi. Verjetno je kot dve leti starejši brat Nace obiskoval osnovno šolo v Predosljah, nato pa se je odločil, da

postane mlinar. A mlinarske obrti se ni izučil v bližnji okolici, temveč v Ribnem pri Bledu, kjer je potem nekaj let tudi delal.

Na Visoko je prišel okrog leta 1929. K sebi ga je povabila tedanja lastnica Zormanovega mlina Marija Šenk, ki je bila vdova in brez lastnih otrok. Ker pa je bila s Kokaljevimi v sorodu, si je Tineta izbrala za svojega naslednika na Zormanovem. Približno pet let, do mlinarične smrti leta 1934, sta gospodarila skupaj. Nato pa je Tine sam postal gospodar Zormanovega posestva. Pridno se je oprijel dela v mlinu. Tega je bilo vedno dovolj, saj je po tedanji razdelitvi med okoliškimi mlinarji Zormanov mlin moral mleti tudi za vasi Šenčur, Prebačevo in Voklo.

Kljub obilici dela pa je Tineta že na začetku pritegnilo delo na kulturnem področju v vasi. Njegovi sovaščani so še desetletja po vojni pripovedovali, da je bil rojen prosvetni delavec, izjemen govornik, odličen pevec in igravec pa tudi odličen organizator, ki je znal pridobiti in navdušiti ljudi. In tako ni bilo presenetljivo, da je v tridesetih letih prejšnjega stoletja postal vodilna osebnost kulturnega življenja na Visokem. Leta 1933 so kljub težavam s prostorom ustanovili lastno prosvetno društvo, v katero so se poleg številnih domačinov vključili tudi posamezniki iz sosednjih vasi. Društvo je imelo pevski zbor in igralsko družino, Kokalj pa je postal prvi predsednik društva. Načrtoval je tudi ustanovitev knjižnice v kraju, a teh načrtov mu žal ni uspelo uresničiti, prehitela ga je vojna. Tine je pisal tudi pesmi in zlagal preproste priloznostne verzice, a tudi zvezek, kamor jih je zapisoval, se je v viharjih časih žal izgubil. Ohranila se je le drobna pesmica o mlinu, ki »ropoče svojo pesem«, in o slutnjah hudega časa, ki jo je po spominu zapisal in jo s tem rešil pred pozabo njegov skoraj tri desetletja mlajši sokrajan, pozneje profesor slovenskega jezika in radijski novinar Marijan Krišelj. Pesem smo poslušali tudi na spominski prireditvi:

*Nekoč bo mlin potihnil,
voda rake bo splaknila,
v gozd se narod bo potuhnil,
se raja tja bo umaknila.*

*Hudega res mnogo čaka nas,
ko niti ptice več ne bodo pele.
šepet z dobrav prihajal bo v vas:
zdaj prišel naš je čas, naš je čas ...*

Tine Kokalj, zapisal Marijan Krišelj

Zormanov Tine se je poročil 24. novembra 1937. Ženo Rozalijo si je pripeljal iz Ljubnega pri Podnartu v občini Radovljica. Marca 1939 se je rodila hči Albinca, junija 1940 pa še sin Alojzij Karel. Fantek je živel le nekaj tednov, 6. aprila 1941 pa je umrla tudi Tinetova žena.

Prav ob izbruhu druge svetovne vojne je tako Valentin postal vdovec, skrbeti pa je moral za tri mladoletne otroke. Poleg njegove dveletne hčerke sta namreč pri njem živela tudi Anči in Edo, otroka njegove sestre Neže, ki ju je kot tovarniška delavka v Trziču sama zelo težko preživljala.

Danijela Bakovnik

SVOBODNA
BESEDA

www.svobodnabeseda.si

*Mlin ropoče svojo pesem,
čez rake voda se preliva
in megla zdaj na jesen
ves log in gaj pokriva.*

VABILO

Spominska slovesnost na Poljani

Združenje borcev za vrednote NOB Mežiške doline in ZB NOB Slovenije organizirata ob 79. obletnici zadnjih bojev na slovenskih, jugoslovanskih in evropskih tleh ter ob 79. obletnici zmage nad nacifašizmom v soboto, 18. maja 2024, ob 11. uri na Poljani pri spomeniku Svobodi in miru spominsko slovesnost. Slavnostni govornik na prireditvi bo minister za obrambo Republike Slovenije Marjan Šarec. Praznovanja 79. obletnice zadnjih bojev in 79. obletnice svobode se bodo tudi letos udeležile delegacije borčevskih organizacij iz nekdanjih jugoslovanskih republik.

Želimo, da se na Poljani kljub odstranjevanju posledic lanske vodne ujme srečamo v čim večjem številu in da ob prisotnosti častne čete Slovenske vojske in kvinteta trombevcv s položajno vencev počastimo spomin na vse padle borce, izgnance in umrle žrtve v taboriščih ter obudimo spomin na zadnje boje zmagovite partizanske vojske.

V kulturnem programu bodo sodelovali Pihalni orkester Rudnika Mežica, Harmonikarski orkester Prežihov Voranc, ženski pevski zbor Karantanija, moški pevski zbor Mežiški knapi in dijaki Gimnazije Ravne na Koroškem in učencem Osnovne šole Vuzenica. Zaželeni so tudi praporščaki.

NAGRADNA KRIŽANKA

Geslo križanke napišite na dopisnico in jo pošljite na naslov ZZB NOB Slovenije, Einspielerjeva ulica 6, 1000 Ljubljana, s pripisom »nagrada križanka« ali pošljite na elektronski naslov: svobodna.beseda@zzb-nob.si **do 15. maja 2024.** Trem izžrebanim reševalcem bomo podarili knjigo.

Izžrebani reševalci križanke iz 101. številke časopisa Svobodna beseda

- 1. Dragica Markič,**
Gorenje Polje 27, 5210 Deskle
- 2. Dr. Božena Trebše**
Krošnjarska pot 2, 1310 Ribnica na Dolenjskem
- 3. Slavica Soršak**
Cankarjeva 22, 4240 Radovljica

Rešitve križanke:
SKRČENOST, JUTRANJKA, LINK, ELI, ETNO, OZON, GUAM, LENE, OR, ETER, KINOLOGIJA, ŠKOT, MOZIRJE, TON, TOPLA GREDA, NIETO, ELEAT, A-MOL, IZVIN, VOL, OSK, MOPED, RA, ID, AMA, TS, ASANA, LVOV, DARNIK, TENS, KONTRARNOST, KOJA, ARIOSTO, ST, INES.

Geslo: KULTURNI DOM SNOS ČRNOMELJ.

SVOBODNA BESEDA	PORAŠČENOST, KOCINAVOST	NARODNA ODPADNICA	ESTONEC	VTEKANJE	NOCNI METULJI, KI LETAJO PODNEVI	DOMAČA PTICA ANGLEŠKI PISATELJ (CHARLES)	SVOBODNA BESEDA	ZAČETEK GESLA	NEMŠKI SKLADATELJ (GÜNTER)	ČEBELI PODOBNA ŽUŽELKA	IGOR BERGANT	NARODNO-OSVOBODILNA BORBA	KONEC GESLA	PREBIVALEC TIBETA	VSEKANJE	RALKA, RATKA
PUBLIKA																
PRIVRŽENEC SIMBOLIZMA																
VARJENI ŠIV											OKROGEL, TRD IZTREBEK GR. OTOK (IZ: ISO)					
FINSKI POLITIK REHN (IZ ČRK: LOLI)												OČESNO POKRIVALO NIKOLAJ OMERSA				
VOJAŠKO BODALO NOSILEC DEDNE LASTNOSTI															TEHNOGLASBA, TEHNO	ALOJZ GRADNIK
SVOBODNA BESEDA												INSTRUMENTALNA SKLADBA				
ALEJA										BIBLIJSKI ABELOV BRAT	NAKUPOVALEC ZA KOGA DRUGEGA (IZ ČRK: KOŠEC)	ŠPELA PRETNAR	ZIMSKE PADAVINE BALKANSKO KOLO			
DROG LESTVE S KLINI											MUSLI-MANSKO SVETO MESTO					MOČNO STRELNO OROŽJE, KANON
TIPALKA									NEMŠKI REŽISER (GERHARD ODPOVED UŽITKOM)							
KARL ERJAVEC				ODMETAVANJE SNEGA AZIJSKO GOROVJE								OTON GLIHA MOGULSKI VLADAR INDIJE				NIKOLAJ OMERSA ORGAN V PRAVOSL. CERKVI
NEKDANJI TURŠKI VELIKAŠ				PREJA IZ ČESANEGA PREDIVA SL. SLIKAR (ALADIN)								GRŠKI REČNI BOG				
ITALIJANSKA IGRALKA (ALIDA)						KAREL FUNK				AFRIŠKA LJUDSTVA NEM. SKLA DATELJ (FRANZ)						BARVILO ZA LASE, KANA, HENA
OPERISTKA ONDINA KLASINC					EUGENE IONESCO	DOBA, RAZDOBJE					NOVI-NARKA DOBERŠEK ZNAK ZA NATRIJ					
POKRAJINA NA JUGU ŠVEDSKE, SKANIJA						DEL ZOBA NAD DLESNIJO										
PREBIVALCI TAJSKE						SIMFONIJA RIMSKEGA KORSAKOVA							HRVAŠKI SKLADATELJ (KRSTO)			

SVOBODNA BESEDA je glasilo ZZB za vrednote NOB Slovenije za domoljubna, socialna, gospodarska, politična, zgodovinska in kulturna vprašanja doma in po svetu. Izhaja vsak zadnji petek v mesecu.

Izdajatelj: ZZB za vrednote NOB Slovenije
Zanj: Marijan Križman, predsednik
Uredniški odbor: dr. Ivan Svetlik (predsednik), dr. Martin Premk, dr. Maca Jogan, Mitja Meršol, dr. Nevenka Troha, Črt Kanoni
Odgovorni urednik: Janez Alič
telefon: 041 686 322
elektronski naslov: svobodna.beseda@zzb-nob.si
Oblikovanje: Vid Brezočnik
Jezikovni pregled: Mirjam Furlan Lapanja

Naslov uredništva in naročnin:
ZZB za vrednote NOB Slovenija,
Einspielerjeva ulica 6, 1000 Ljubljana
telefon: (01) 434-44-45; fax: (01) 434-41-17
romana.jemec@zzb-nob.si

SPOMINI Alojz Vidic – 1 del

Pregnani z domačije na Srednji Dobravi

Najstarejši član krajevne organizacije ZB NOB Stane Žagar, 97-letni Alojz Vidic, rad pripoveduje, kako je bilo med vojno. Ganjen ob obujanju spominov težko razume, da svetovni voditelji spet rožljajo z orožjem. Njegova družina je bila 11. oktobra 1941 pregnana z domačije na Srednji Dobravi, ker je bil brat Tone v partizanih. Padel je v Rovtu nad Crngrobom 27. marca 1942 skupaj s 15 soborci, med katerimi je bil tudi narodni heroj Stane Žagar. Poleg Vidičeve družine so takrat odpeljali še pet družin: Hrvatove z Zgornje Dobreve (pisali so se Bertoncejlj), Jurmanove z Mišač (s priimkom Mohorič), Dacarjeve s Črničva, Dežmanove iz Lesc in Bizjakove iz Begunj.

Prva postaja so bili begunjski zapori. Spanje na slami z eno samo odejo, povsod polno bolh, stenic in uši, od devetih zvečer do šestih zjutraj je bila zahtevana popolna tišina, v eni sobi se je drenjalo po 25 ljudi, moške in ženske so ločili. Ko je Alojz kot 15-letni fant po dveh mesecih na dvorišču zapora zagledal mamo Antonijo in sestro

Mici, ju je pozdravil z dvigom čepice. Videl ga je nemški stražar in za kazen so ga za 48 ur zaprli v bunker. Zelo ga je bilo strah. Ni ne jedel ne spal. Sicer je bila hrana kar okusna, ampak jo je bilo premalo za odrasčajočega fanta. Zaporniki so vedeli, da vodijo talce v Drago na streljanje, a nihče ni upal niti črhiniti. Pozneje je Alojz izvedel, da so talcem pred eksekucijo zavezali oči in jim z injekcijo omrtvičili jezik, da niso mogli kričati. Tudi njegov brat Franc je že 4. decembra 1941 končal kot talec v Begunjah. Istega dne so usmrtili še sovaščana Jožefa Šlibarja in Antona Bertoncejlja z Zgornje Dobreve, skupaj 28 ljudi.

V sobo so jim nastavili Ivana Benedičiča z Zgornje Dobreve, po domače Grilovega, ki jim je takoj povedal, da bi moral vohuniti za njimi, vendar tega ni počel. 3. januarja 1942 so ga prav tako ustrelili. Alojz in mama nista izdala ničesar o Tonetu, čeprav so ju zasliševali, mučili in poniževali. 24. januarja 1942 so jih premestili v Šentvid v Škofove zavode. Tam so se srečali z drugimi Dobravci, ki so jih 5. de-

cembra 1941 izselili za kazen, ker so partizani obračunali s tremi vaškimi izdajalci. Tako je bilo s treh Dobrav in z Mišač skupno izseljenih 45 družin. Vidičeva mama je

bila s hudo pljučnico premeščena v bolnišnico na Golniku. Počasi je ozdravela in se vrnila na Dobravo k sorodnikom, izseljene družine pa do konca vojne ni videla. V Šentvi-

du so se jim po bitki v Dražgošah 11. januarja 1942 pridružili še preživeli s tamkajšnjih domačij. Režim je bil manj strog kakor v Begunjah, toda razmere so bile obupne. Po 50 ljudi se je drenjalo v eni sicer veliki sobi, spalo se je prav tako na slami. Konec leta 1942 so eno skupino zapornikov prestavili v Brestanico, od tam pa v Straubing na Bavarskem, kjer so jih vključili v delovne akcije (gradnja cest, nasipov in kanalov).

Deset fantov, med njimi tudi Alojza, so poslali v dvorec Goričane, kjer so morali pripraviti sobe in slamnata ležišča. Niso vedeli, da pripravljajo nastanitev zase in za svoje sozapornike. Do 14. aprila 1942 so bili zaprti v Goričanah, nato so jih vkrcali na vlak za potovanje v neznano proti severu. Na Jesenicah je med postankom vlaka znanec, slaščičar Jakob Pretnar, vsaki družini izročil vrečko pekovskih dobrot. V Celovcu so na begunski vlak strpali še 300 koroških družin, ki so potovale v druga taborišča.

Vidičevi, po domače Čačkovi, v Dingolfingnu 4. oktobra 1942. Alojz je desno zadaj.

Mira Hladnik

■ V METEŽU ZGODOVINE *Operacija Unthinkable*

Churchill (in Zahod) proti komunizmu

Za novejšo zgodovino ni značilna le pogostnost oboroženih spopadov, temveč tudi prepletanje, prehajanje in nadaljevanje začetnih spopadov s posamičnimi ali številnimi novimi spopadi že prvotno vključenih ali novih držav. Oglejmo si s tega vidika stanje ob robu druge svetovne vojne, ki je postalo jasneje razvidno šele ob koncu 20. stoletja (1998).

Ko je po zavezniškem izkrcanju v Normandiji in poznejšem prodoru v okupirano Evropo postalo bolj očitno, da se približuje konec krvave morije, so posamezne udeleženske poskušale jasneje opredeliti in zavarovati svoje poglobitve interese. Velika Britanija je v strahu pred prehitrim sovjetskim prodorom v Zahodno Evropo pripravila skupaj z ZDA in Poljsko načrt za operacijo **Unthinkable** («neverjetna», »težko zamisljiva») za napad na enote Rdeče armade, ki so prodirale v Evropo po ozemlju Nemčije in Poljske, ali vsaj za njihovo zastavljanje. Projekt so v združenem štabu britanskih oboroženih sil za planiranje na ukaz predsednika britanske vlade Churchilla pripravljali aprila in maja 1945 (Operation Unthinkable, Wikipedija).

Prvi cilj projekta je predvideval hiter vojaški uspeh, kar naj bi privedlo do pravega političnega cilja, Stalinovega konca in vsiljenja »volje« zahodnih držav Sovjetski zvezi, tako pa bi učinkovito zaustavili prodiranje enot Rdeče armade v zahodno Evropo. Predvideno je bilo, da bi v tej operaciji sodelovala polovica pripadnikov 47 divizij, ki so jih imeli na voljo britanski, ameriški in kanadski štabi v Evropi. Sodelovale naj bi tudi poljske enote in deset nemških divizij, sestavljenih iz remobiliziranih vojnih ujetnikov. Zaradi ocenjenega razmerja 2,5 : 1

v korist Rdeče armade v primerjavi z Zahodom na evropskem bojišču bi bilo mogoče uspeh te akcije doseči le s presenečenjem (Wikipedija; Ferguson: 591, 592.). Predstavniki ZDA sicer niso bili neposredno vključeni v te priprave, vendar so bili sproti obveščani o pomembnih elementih in fazah predvidene operacije, čeprav ne z vsemi podrobnostmi. Začetek uresničevanja na terenu je bil predviden za 1. julija 1945, vse druge načrtovalne dejavnosti pa naj bi pripeljale do uresničitve vseh predvidenih ciljev projekta do začetka zime (Walker 2013: 43, 44).

Osnutek operacije Pincher

V zvezi z ZDA je bilo že omenjeno njihovo postopno seznanjanje in priključevanje operaciji Unthinkable, počasi pa so začeli tudi sami pripravljati prve načrte v okviru poveljnega strateškega načrta obrambe. Pred koncem leta 1945 so bili taki načrti predani v očno poveljnikom, drugega marca 1946 pa je pentagonski združen odbor za vojaško planiranje pripravil osnutek operacije **Pincher**, ki je primerljiva z operacijo Unthinkable, zastavljena pa je bila precej širše. Razen na rusko se nanaša tudi na stanje na Srednjem vzhodu, vključuje pa tudi Turčijo in Iran, gre torej že za tlakovanje širše poti do tretje svetovne vojne. V igri so bila tudi razglabljanja o nevarnosti, da pride z bližnjimi volitvami v Franciji na oblast komunistična partija, pozneje pa se je nakazovala možnost, da do komunistično obarvane oblasti pride tudi v Belgiji in Španiji: vse naj bi se dogajalo pod močnim vplivom Sovjetske zveze. Za snovalce tega načrta v pohodu strahu pred Sovjetsko zvezo je bilo opozorilo tudi stanje v italijanski

Julijski krajini. Na skupnem kosilu britanske in ameriške komisije načrtovalcev 30. avgusta 1946 je bilo opozorjeno, da gre za nevarnost spopada v omenjenih okvirih, ki bi se lahko razširil na spopad v Srednji Evropi. Skupaj so prišli so sklepa, da je za to zaostreno stanje edini izhod vojna, ki seveda še ni mogla biti časovno opredeljena (J. Walker, 2013, str. 134–143).

Bombardiranje sovjetskih mest

Povsem ameriška zamisel pa je bil projekt, ki se je izoblikoval na pod-

Winston Churchill

lagi analize *Strateška ranljivost Rusije z vidika omejenega zračnega napada* in jo je oktobra 1945 pripravil združen vojaški štab ZDA. Predvideval je bombardiranje dvajsetih največjih sovjetskih mest – od Moskve in Leningrada do Novosibirsk. Zanimivo je, da med njimi ni bilo ukrajinskega Kijeva, ki da je bil uničen že s konvencionalnim bombardiranjem. Priprava takih načrtov sicer spada v redno delo vojaških poveljstev, v tem primeru pa je zanimivo, da so ameriški načrtovalci komaj deset tednov po koncu druge svetovne vojne skrb-

no obdelali nekatere pomembne cilje skrbno obdelali že za tretjo svetovno vojno (Walker, 1993, str. 26, 27; Walker, 2013, str. 136).

Že zelo zgodaj, z razglasitvijo rezultatov na splošnih volitvah konec julija 1945, na katerih so bili konservativci premagani, so britanski laburisti odstopili od projekta Unthinkable. Z opustitvijo tega projekta pa se vendarle niso prenehale vse vojaške dejavnosti zoper dotedanje sovjetske zavezničke. In čeprav so se Američani sicer strinjali z odločnejšim odnosom do Sovjetske zveze v prvih omenjenih operacijah, je po Hirošimi in Nagasakiju Truman vendarle zavračal uporabo atomskega orožja in letalska bombardiranja s tisoči nedolžnih ljudi kot žrtvami (samo v korejski vojni je bilo npr. več kot tri milijone žrtev; Ferguson, 2006, str. 592–594).

Glede načrtovanega (ameriškega) projekta bombardiranja dvajsetih velikih sovjetskih mest so se pokazale nekatere tehnične težave. Kljub splošnemu napredku npr. Američani vse do decembra 1947 niso imeli dovolj letal za prevoz svojih dvanajstih atomskih bomb ali vojske, ki bi jih bila sposobna sestaviti (Hobsbawm, str. 239). Nasploh pa so bile ZDA v povojnih letih mnogo večja nevarnost za Sovjetsko zvezo, kot je bila ta za Ameriko in druge zahodne države; in povsod so bile te v gospodarski in tehnološki prednosti, medtem ko si Sovjetska zveza niti približno še ni opomogla od vojnih gospodarskih in človeških izgub.

Usode omenjenih protiruskih projektov – mimo opisov razmerij v moči posameznih vključenih držav, predstavitev njihovih ciljev in pričakovanj – vendarle prepričljivo kažejo, kako krhek je

bil preostanek medsebojnega zavezništva, ki naj bi bilo cement za novo povojno ureditev demokratičnega sveta: brez prisile, groženj z vojno, izkoriščanja in pomanjkanja, kot beremo v dokumentih od Atlantske listine iz avgusta 1941 do Ustanovne listine Združenih narodov 26. junija 1945.

Pritegnitev divizij Wehrmachta

Hkrati pa se odpira preprosto človeško in moralno vprašanje: kaj se je moglo (ali moralo) zgoditi, da so dotedanji zaveznički nenadoma postali sovražniki? V najtežjih trenutkih in ob največjih naporih druge svetovne vojne so namreč do takrat vsi zaveznički vztrajali ne glede na žrtve, ker so se zavedali, da je za zmago nad skupnim sovražnikom potrebna odločnost posameznih deležnikov v boju. Prevladovali sta tudi vera in pričakovanje, da se bodo tako obnašali in enotno ravnali tudi vsi drugi, povezani v skupnem boju. Pri tem pa so vsi vedeli, da so bili napori in žrtve nekaterih – na tem mestu je treba omeniti pripadnike ruskega in nekaterih drugih narodov v koaliciji proti fašizmu – posebej zaznani in spoštovani. Potem pa se naenkrat pojavi nova optika odnosov, v kateri ti prispevki in žrtve naenkrat postanejo odvečni, nepotrebni in celo moteči. Posebej preseneča in vznemirja napoved, da naj bi se novo ravnotežje v pravkar osvojenem svetu zagotovilo npr. s pritegnitvijo desetih divizij Wehrmachta, ki naj bi v novi, »sodobni« demokratični koaliciji (prej bi te mobilizirance seveda preoblekli v bolj umirjene uniforme) zagotovili trajno zmago novih »demokratičnih« sil.

Savin Jogan

■ DRUGI POGLED

Središče sveta

Dr. Andrej Stopar
RTV Slovenija, Washington, ZDA

Težko je opredeliti središče tako polariziranega sveta, kakršnega živimo danes. Pred slabima dvema desetletjema, ko sem začel svoj dopisniški karioero v Moskvi, je zamisel predsednika Vladimirja Putina o večpolarni ureditvi planeta šele dobivala konkretne oblike. Takrat prevladujočega Zahoda ta vizija sveta ni zanimala, zato pa je toliko več pozornosti požela na Vzhodu in Jugu. Nekaj kandidatke je začelo vse glasneje izražati zanimanje za oblikovanje svojega pola: Kitajska, Indija, Južnoafriška republika, Brazilija. Danes, dve desetletji pozneje, pa nastaja polariziran svet, kakršnega si verjetno

niti njegovi ustvarjalci niso zamišljali ali pa nam svojega dejanskega namena niso povedali. Govor je bil namreč o središčih moči, ki bodo zaradi svoje raznovrstnosti ustrezneje predstavljala interese različnih delov sveta, ker enemu hegemonu to pač ne more uspevati, niti ga to ne zanima, obenem pa naj bi enakovredna porazdelitev moči teh središč preprečevala konflikte. A stvarnost kaže precej drugačno podobo. Med Rusijo in zahodnimi državami so zazijali prepadi, podobni tistim iz hladne vojne. Težavam črne celine sta se pridružili vojni v Ukrajini in Gazi. Oči analitikov pa se znova zaskrbljenostjo ozirajo na Balkan.

A ves čas od leta 1949 naprej obstaja središče sveta, ki mu številni odrekajo ta pomen, predvsem pa dejanski vpliv. Svetovna organizacija je doživela svoje vzpone in padce ter zlasti v zadnjem obdobju kazala erozijo svojega vpliva. Na njen račun redno dežujejo kritike. Vpije po reformi, zlasti Varnostnega sveta, ki da ne odraža več dejanskih razmerij moči v sodobnem svetu. A obenem, pa čeprav pogosto paraliziran zaradi pravice

stalnih članic do veta, je prav Varnostni svet forum, ki obravnava svetovne krize in lahko posega vanje v skladu s ritmom diplomatskih mlinov, ki meljejo primerljivo hitro kakor sodni.

V to središče sveta se je tretjič, odkar je samostojna, odločila vstopiti Slovenija, potem ko je kot prva od nekdanjih jugoslovanskih republik sedež nestalne članice Varnostnega sveta OZN zasedala v letih 1998–1999 in potem ko ji je leta 2011 spodletela kandidatura proti Azerbajdžanu. Usoda je pokazala veliko ironije, saj je Slovenija s kandidaturo morala premagovati najprej ovire lastne notranje polarizacije, nato pa še zunanje, svetovne, saj se je za vzhodnoevropski sedež potegovala skupaj z Belorusijo. Junija 2023 jo je premagala več kot prepričljivo, saj je našo državo podprlo kar 153 članic svetovne organizacije. Velika odgovornost. Toliko večja, ker je Slovenija vstopila v igro v času, ko ena največjih kriz – vojna v Ukrajini – poteka prav v domači, vzhodnoevropski regiji. Logična posledica tega je »odvetništvo« Slovenije za ukrajinsko krizo v Varnostnem

svetu, kar je ogromen izziv za državo, ki velja za »most na Balkan«, ki spet postaja vse bolj aktualen.

Slovenija kljub trimesečnemu statusu opazovalke od januarja naprej ni imela časa za uvajanje, ampak se je znašla in medias res. Ena vidnejših zaslug je bila obravnava razmer v Ukrajini v Varnostnem svetu ob deseti obletnici ruske aneksije Krima in drugi obletnici začetka vojne v Ukrajini konec letošnjega januarja. Ukrajina je za obravnavo zaprosila, a da je do nje prišlo, je Slovenija kot članica to prošnjo izrecno podprla. Največji uspeh začetnega obdobja slovenskega članstva v Varnostnem svetu pa je sprejetje resolucije št. 2728 o trajnem premirju v Gazi. Potem ko so številni predlogi padli v vodo, je glasovanje zdržal predlog desetih nestalnih članic, med njimi tudi Slovenije, ki so se uspele dogovoriti s stalnimi članicami. Med njimi so bile zaradi podpore Izraelu in zato zadržanosti do premirja ključne Združene države Amerike, ki na koncu le niso uveljavile svoje pravice do veta.

Zaradi nestalnega članstva je zdaj slovenska javnost bolj pozorna

na Svetovno organizacijo in zlasti na Varnostni svet. Tako je tudi veliko bolj jasno, kako zahtevno in večplastno je delo v palači na bregu Vzhodne reke v New Yorku. Da, pogosto nismo zadovoljni z učinkovitostjo dela OZN in hitrostjo odzivanja te organizacije, pri čemer pa pozabljamo, da je OZN odraz planeta samega in da je težko boljši od njega. Je le njegova zgoščena podoba s pomembno razliko. Medtem ko svet delijo razlike med interesi posameznih držav, so cilji OZN vendarle spoštovanje mednarodnega prava, človekove pravice, zaščita okolja in slišnost vsakega glasu. V sodobni nihilistični in cinični govorici te besede morda zvenijo navivno, ampak prav to omogoča, da je svetovna organizacija, kakršna koli že je, vsem pomanjkljivostim navkljub, vsaj za las boljša od sveta samega. In če lahko Slovenija kot članica najvplivnejšega telesa OZN pripomore k doseganju dobrega cilja, je kot del mednarodne skupnosti presešla zgolj dejstvo lastnega obstanka in je pripomogla k nečemu še večjemu. S tem pa je dosegla tudi namen sodelovanja v središču sveta.